

MÜSLÜM AKALIN

URFA MUTASARRIFI

ŞEHİT NUSRET BEY'İN

NEMRUT MUSTAFA PAŞA DİVAN-I HARBİNDEKİ

SAVUNMASI

Ş U R K A V

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT

VE ARAŞTIRMA VAKFI

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE
ARAŞTIRMA VAKFI YAYINLARI NO: 2
TARİH DİZİSİ NO : 1

BİRİNCİ BASIM
NİSAN 1992

ISBN : 975-7394-01-07

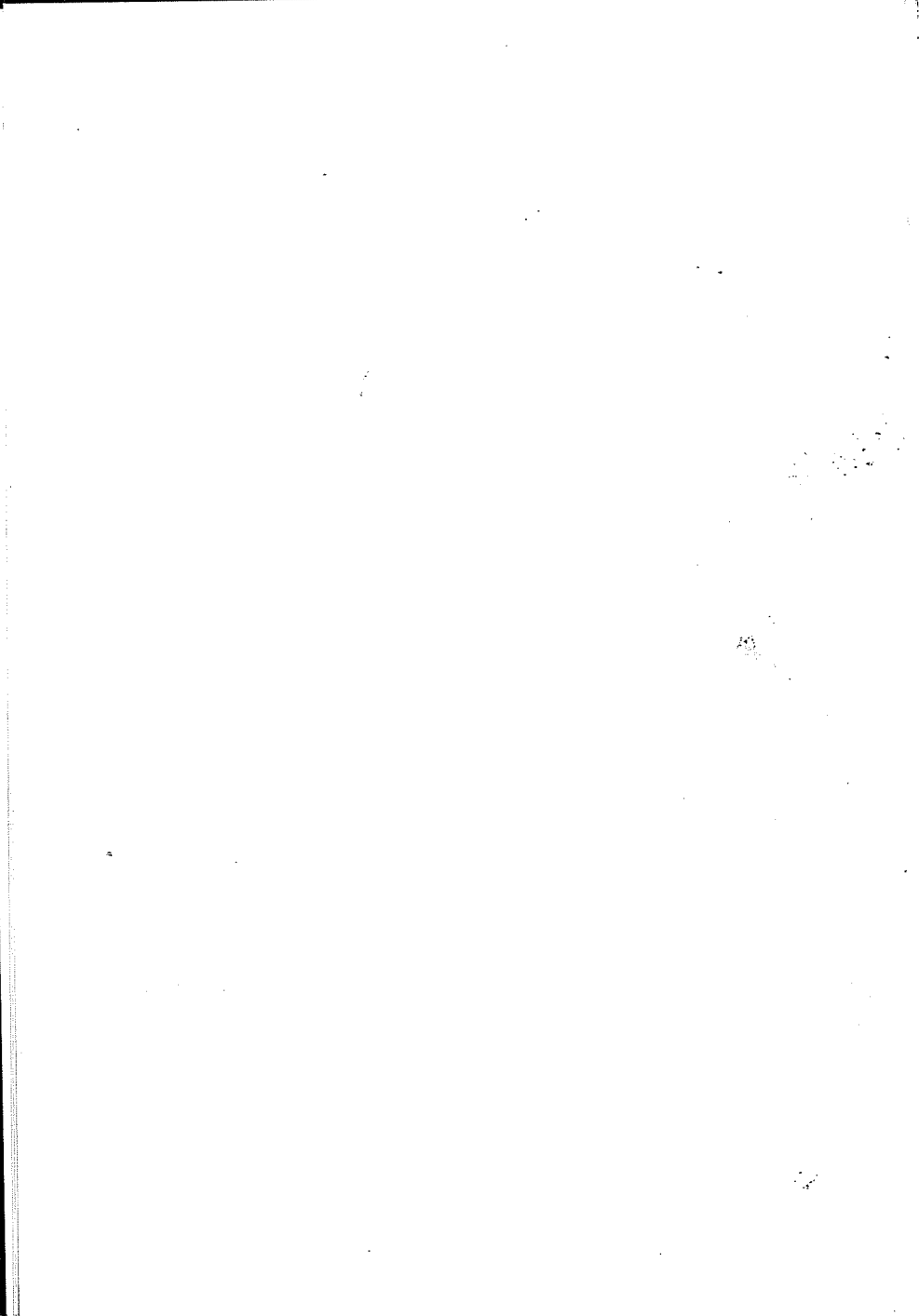
Dizgi : ÖZDAL - Şanlıurfa

Tasarım : Ö. Faruk İPEK

Baskı :  Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii A.Ş.
Tel: *431 41 31, ANKARA

İÇİNDEKİLER

1. Önsöz	7
2. Nusret Bey'in Biyografisi	9
3. İdam Sehпасına Gidiş Öyküsü	11
4. Nusret Bey'in Divan-ı Harpteki Savunması	34
5. Nusret Bey'in Ailesine Maaş Bağlanmasıyla İlgili TBMM Görüşmeleri	54
6. Ekler	65



Ö N S Ö Z

Bilinen tarihi M. Ö. 8. bine kadar uzanan Şanlıurfa sadece tarihi ve kültürel değerleri ile değil aynı zamanda yetiştirmiş olduğu abide şahsiyetlerle de isim yapmış ilimizdir. Dünyanın en eski üniversitesinin Harran'da kurulduğu bu kültür beldesinde yüzlerce şair, edib ve sanatkar yetişmiştir.

Şanlıurfa ilinin tarihi ve kültürel değerlerinin tanıtılması için gerekli araştırma, derleme ve inceleme çalışmaları yapmak, bu alanda yapılan çalışmaları desteklemek amacıyla kurulan vakfımız "ŞURKAV" ın kültürel hizmetlerinin birisi de yayın hayatına atılmak olmuştur. Böylece ilim ve sanat alemine tanıtılmadığı için unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş şahsiyetlerin tanıtılması da sağlanmış olacaktır.

*Şanlıurfa mutasarrıflarından Şehit Nusret Bey'in Di-
van-ı Harbdeki savunması özellikle genç kuşakların okuma-
sı açısından ibretlerle dolu bir eserdir. Değerli araştırmacı
yazar Av. Müslüm AKALIN tarafından hazırlanan bu eserle
Şehit Nusret Bey'in tanıtılması amaçlanmaktadır. Dolayısıy-
la Şanlıurfa'ya hizmet etmiş şahıslara karşı vefa borcu yeri-
ne getirilmiş bulunmaktadır.*

*Bu kıymetli eserin hazırlanmasında büyük gayretleri
olan Avukat Müslüm AKALIN'a ve emeği geçenlere teşekkür
ederim.*

T. Ziyaeddin AKBULUT
Şanlıurfa Valisi
ŞURKAV Başkanı

I - NUSRET BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Nusret Bey, Preveze Sancağı sorgu hakimlerinden Behram Efendi'nin oğludur. 1875 yılında Yanya'da doğdu. Yanya rüştiyesinde, Mülkiye Mektebi İdadî kısmında orta ve lise tahsilini yaptı. Mülkiye'den mezuniyetini müteakip atandığı Yanya, 1900'de nakledildiği Konya Vilâyetleri Memurluklarında ve ilâveten Konya Rum ve Ermeni mektepleri Osmanlıca muallimliğinde bulunduktan sonra 1903'de Keskin, 1903'de Tepedelen, 1906'da Aydonat, 1907'de Filât, 1908'de Meçova, 1909'da Delvine, Sur, 1910'da Safet, 1911'de Cısr-i Ergene, 1912'de İskeçe, 1913'de Bayburt Kaymakamlıklarını, Erzincan Mutasarrıf vekilliğini, Ergani Maden, 30 Ekim 1915'de Urfa Müstakil Mutasarrıflığını ifa etti. Urfa Müstakil Mutasarrıflığına, o zaman tarihte 2. Ordu Kumandanı bulunan Atatürk'ün inhası ile getirildi. Bu son görevinde 7 Haziran 1919'a kadar kalıp o tarihte Damat Ferit Hükümeti tarafından azledilip mahfuzen İstanbul'a getirildi. Nemrut Kürt Mustafa Divan-ı Harbi tarafından idama mahkum edilip 5 Ağustos 1920 Perşembe sabahı Beyazıt Meydanında asılarak idam suretiyle şehit edildi. (1)

(1) Biyografi, Mücellitoğlu Ali Çankaya'nın Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi'nden aktarılmıştır.

II. İDAM SEHPASINA GİDİŞ ÖYKÜSÜ

"Git, kumandanına söyle, ben kendisinin emir eri değilim. Bir daha tekerrür ederse, bunu beyinde patlatırım!"

Urfa'yı işgal ettikten sonra, İngilizler, Mutasarrıflığa emirler, bildirimler yağdırmaya başlayınca, Mutasarrıf Nusret Bey, tabancasını masasının üzerine vurarak Ermeni tercümanı böyle azarlamıştı(1). Bu belki de bardağı taşıran son damla olmuştu.

Çünkü İngiliz işgal kuvveti kumandanı zırhlı otomobilini, eski sarayın yıkılan, şimdi Köprübaşı'na karışan yerindeki dar kapıdan zorlukla geçirip makinalı tüfeklerini Mutasarrıflık makamına çevirdiğinde de Nusret Bey ne kumandanı karşılamış, ne de makamına girdiği zaman koltuğunu ona vermişti. İşgal kumandanının sinirli ve terslemeye varan "memleketinize geliyoruz, galip bir hükümetin askeri neden karşılanmıyor?" biçimindeki sorusuna ise Nusret Bey pek ünlü olan cevabını veriyordu: "Haksız yere memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamak bir Türk Mutasarrıfına yakışmaz. Bir misafir gibi gelseydiniz, sizi Birecik'de karşılardım"(2).

İşgal kumandanı, Nusret Bey'in adının yanına işaretini koymuştu.



(1) Emiroğlu, Cevdet, **Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in Bugüne Kadar Yayınlanmamış Bir Mektubu**. Yeni Urfa Gazetesi 11.4.1965

(2) Ali Rıza, **Urfa Mücahede**sı, Sinop, Hicrî 1343 s.8.

30 Ekim 1915 tarihinde atandığı Urfa bağımsız Mutasarrıflığı'nda Nusret Bey'in yaşadığı en önemli olay, Mondoros Mütarekesini izleyen günlerde meydana gelen İngiliz işgalidir.

Mondoros Mütarekenamesinin Urfa Mutasarrıflığı'na 2 Kasım 1918 tarihinde tebliğ edildiği günleri, Nusret Bey ile birlikte görev yapan dönemin Urfa Jandarma Kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey şöyle anlatmaktadır:

"..Halep'in düşmesi üzerine Urfa heyecan ve telaşa kapıldı. Memleket tehlikeler karşısında bulunuyordu. Ertesi gününden emin olmayan memlekette terhis ve firar dolayısıyla pek eksik kadrolu jandarma taburundan başka kuvvet yoktu. Bütün memleket bu kuvvete dayanıyordu. Urfa'nın bu durumda, geleceğini düşünen Nusret Bey, Arap aşiretlerinin memlekete hücum edeceğini düşünüyor, acil tedbirlerin hazırlığını yapıyordu.

Ordular bozulmuş, kumandanlar çekilmiş, telgraf hatları tahrip edilmiş, kurtuluş yolları kapanmışdı. Nusret Bey, elindeki elindeki jandarma kuvvetiyle olağan dışı işler yapmayı planlıyor, jandarma kumandanını nezdine çağırarak, memleket aydınlarını ve eşrafı toplayarak acı bir dille memleketin düşme ihtimaline karşı alınacak tedbirlerden ilki olarak millî bir kuvvetin acele olarak oluşturulmasını ve bu kuvvetin jandarma kumandanı emrine verilmesini istiyordu. İtilaf ve istilâ ordularına karşı hiçbir iş göremeyeceği belli olan bu kuvvetin, yalnız şehre hücumları akla gelebilecek olan aşiret kuvvetlerini önleyebileceğini düşünüyordu.

Jandarma kumandanı A. Rıza Bey, memleket eşrafından Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa ve Hacı Mustafa Reşid, biraderi Ahmet Rami ve Barutçuzâde Hacı İmam ve Arabîzade Reşit ve daha bazı kişilerin yardımıyla bir milis alayı oluşturuyor ve sayısı altıyüze yaklaşan bu kuvvete silah ve cephaneye dağıtıyordu. Alay, oluşturulduktan sonra kasaba, bölgelere ayrılarak geceli gündüzlü devriye görevlerinin yerine getirilmesiyle memleketin korunmasına çalışılıyordu.

Bir nizamiye alayı kadar düzen ve disipline sahip olan bu alay, aşiretin memlekete olabilecek hücumunu bertaraf etmişti. Bu sırada bô-

lük bölük Halep'den, gerek Urfalı gerekse başka memleketli Ermeni gençleri Urfa'ya doluyor, asayişi çiğniyorlardı. Mondros Mütarekenamesinin acı tebliğatı, Boğazlar'ın açılması, İstanbul'un işgali ve Mütarekeden sonra İngilizler'in Anadolu'da Mütareke'yi çiğneyerek memleketi işgal etmeleriyle Nusret Bey derin düşüncelere dalmıştı. O sırada düşman ordusundan daha çok Türklüğe düşman kesilen Arap kavmi, kabile kabile Urfa ve çevresinde taşkınlıklara, katle yağmaya başlamışlardı..

..İşte Urfa ve mülhakatı bu suretle bir kargaşalık içindeyken İngilizler haksız yere Urfa'yı işgal ettiler"(3).

Nusret Bey'in kurmayı düşündüğü milis teşkilatları, 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa (Sabis) nın tavsiyelerindendi :

"..İngilizlerin Mütareke'nin vermiş olduğu yetkiden yararlanmalarının önüne geçemediğimiz için her kasabanın ve şehrin müslüman halkın hukukunu korumak için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve mahallî milis teşkilatları kurmalarını, Valilerle bağımsız Mutasarrıflıklara tavsiye ettim. Bu hususda gereken silah ve cephaneleri 6. Ordu'nun elindeki kaynaklardan vereceğimi bildirdim. Bu hususdaki tavsiye ve tebliğlerimizi ilk defa kavramak anlayış ve iyiniyetini göstermek ve uygulamaya geçmek hususunda Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey dirayet göstermişti. Bu işi mahallinde incelemek ve teşvik etmek, yardım göstermek ve diğerlerini de cesarete sevk etmek için 10 Ocak 1919'da Urfa'ya giderek Nusret Bey ve mahallin ileri gelenleriyle görüştüm"(4).

Gerçekten de Urfa'daki millî örgütlenme, Anadolu'daki ilk hareketlerdendir. Nusret Bey Urfa'dan azledilip İstanbul'a gönderildikten sonra Urfa Müftüsü Hasan Efendi'ye 1919 Ekiminde yazdığı bir mektupda bu hususu şöyle vurgulamıştır:

"Elhamdülillâh, Anadolu'nun Hüda'yı hoşnut kılan hareketi milletin yüzünü biraz güldürdü. Şu toplu hareketde, ne yalan söyleyeyim, Urfa'nın can ve gönülden katılmasını isterim. Urfa, hamiyet meydanı Anadolu'nun hiçbir yerinde hareket yokken, bu Cemiyeti teşkil etmiş ve o

(3) Ali Rıza, a.g.e. s. 5. vd.

(4) Sabis, Ali İhsan, Harp Hatıralarım, C. V, s.9.

vakitden, vatanın selameti için çalışmışdı"(5).

İngilizlerin Urfa'yı işgalinden bir süre önce Urfa'ya gelen bir süvari subayı da Nusret Bey'i şöyle anlatır:

"..Resülayn'dan hareketimde Urfa'ya uğrayarak asayiş mahallî hakkında bilgi almak, icraat derecesi için siyasî hükümetini fikrine başvurmak üzere Nusret Bey ile görüştüm. Kendisinin bu konuda yüzeysel bilgisi olmakla birlikte, zaman ve mekânın nezaketini gözönüne alarak işlerin silah patlamadan "üslûbu hâkimane "(6) ile çözülmesi taraftarıydılar. Gerçekten, Mutasarrıf'ın fikrini bu merkezde toplayan neden ve etkenlerden en birincisi İngilizler'in pek yakın bulunması, andlaşmaya aykırı bir hareketle Ayntab ve Cerablus'u işgal etmeleriydi.

"..İşte böyle bir zamanda üslub-u hâkimane taraftarlığı milletin yüksek menfaatleri yönünden cidden takdire değerdi"(7).

Ama İngilizler Nusret Bey'in üslûbundaki değişme ve sertleşmeyi affetmeyeceklerdi. Aradan çok geçmeden Dahiliye Nezareti emriyle, tehcir ile ilişkisi olduğu iddiasıyla Nusret Bey'in İstanbul'a mahfuzen gönderilmesi emrolundu. Nusret Bey, emrin tebliğinden bir kaç gün sonra bir polis ve jandarma eşliğinde İstanbul'a hareket etti.

..Şehidi muhteremin Urfa'dan hareketinde bütün ahali uğurlamaya çıktı. Ayrılırken Jandarma Kumandanı A. Rıza Bey'e sarılarak Urfalılar'a yararlı hizmetlerde bulunacak bir arkadaş terkettiğini söyledi. İşte o tarihten itibaren yalnız kaldık"(8).

(5) Emiroğlu, Cevdet, a.g.e.; Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşu için Jaeschke, 3.12.1918 tarihini (*Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* s.9) Belen, 5.12.1918 tarihini (Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.43) vermektedirler. Bu konuda bkz. Akalın, Müslüm, *Ali Saib ve Kurtuluş Savaşımız*, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Şanlıurfa Belediyesi yayını (1986) s.20 v.d.

(6) Üslûb-u hakîmane : Kışkırtıcı davranışlarda bulunana karşı, sözün onun isteğinin aksine idare etme. (Özön, M. Nihat, *Osmanlıca - Türkçe Sözlük*.)

(7) Baslû, Şevkî, *Harb-ı Umumîde Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak*, İstanbul 1340, s.193.

(8) Ali Rıza, A.g.e. s.8-9.

4 Mart 1919'da kurulan 1. Damat Ferit Paşa hükümetinin en önemli işlerinden birincisi İttihat ve Terraki Partisi mensup ve sempatizanlarını koğuşturmak ve onları bir takım cezalara çarptırarak hem İtilaf Devletlerinin gözüne girmek hem de İttihat ve Terraki'yi siyaset sahnesinden silmekti.(9) Bu amaçla çok geniş tutuklamalara girişiliyor, eski nazırlar, bir çok subaylar, mebuslar, İttihat ve Terraki mensupları tutuklanıyordu. Artık ılımlı İttihat ve Terrakililer, hatta İttihat ve Terraki'ye bağlı olmamakla birlikde milliyetçi olanlar da bu faaliyetin hedefi olmaktan kurtulamıyorlardı. Hükümet yanlısı basın bu girişimleri destekliyor, sözgelimi Ref'i Cevat, Alemdar Gazetesi'nde *'sehbalar bu adamlara layık değildir', 'ocağı çatanları hükümet yakaladı, ya üfleyen ağızlar ne olacak?'* gibi kışkırtma dolu başyazılar yayınlıyordu.(10).

Damat Ferit Paşa, sadrazamlığının beşinci gününde İngiliz Komiserliğini ziyaret ettiğinde İngiliz Komiseri bu ziyareti İngiltere'ye şöyle rapor ediyordu: *"Her şeye takdimen bana özel olarak ilettiğini teminatında kendisinin ve Padişah Efendisinin ümitlerinin Allah'dan sonra İngiltere Krallık Hükümeti'nde toplandığını beyan ile bu hususdaki mesajın size iletilmesi arzusunu izhar etti."*(11). Bu, padişahın, İngilizlerin istediği her kişiyi cezalandırmaya hazır olduğu yolundaki güvencenin(12) teyidiydi. 8 Mart 1919 tarihli 'Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi Hakkında Kararname' yalnız kararnamede gösterilen suçların faillerinin yargılanacağını belirtirken aynı günlü bir Meclis-i Vükelâ Kararı Divan-ı Harb'in yalnız kararnamedeki suç faillerini değil, ülkeyi savaşa sokanları, İslam, Ermeni, Rum tehcir ve katil sanıklarını da yargılayacağını belirtiyordu(13).

(9) Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. s.197.

(10) Akşin, Sina, *A.g.e.* 185-199.

(11) Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri* s. 8-9.

(12) Jaeschke, *A.g.e.* s.174'de : İngiliz Komiseri Amiral Caltrophe'un 10.1.1920 tarihli raporu.

(13) Akşin, Sina, *A.g.e.* 197; Meclis-i Vükelâca Tanzim Olunan Kararname Lâyihası Madde : 1 "Devlet-i Osmaniyye ile düvel-i itilafıyye beyninde harekât-ı hasmâne vukuu tahrir ve ihdas ile saltanat-ı seniyyenin emniyet-i hariciyyesini ihlâl etmek ve esna-yı harbde dermeyan edilen tekâlif-i sulhiyyeye muvafakat etmeyerek harb ve kıtalin devamına sebebiyet vermek cürümleriyle cerâim-i saireyi irtikâb eden →

Artık İtilaf Devletlerinin arzu ettikleri kişilerin tutuklanmalarına başlanılabildi. İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour, tutuklamalar konusunda Fransız Kumandanı d'Esperey ile anlaşmaya varılması talimatını verdi. Çünkü İngilizler ve Fransızlar tutuklanacak İttihatçılarla ilgili olarak ayrı ayrı listeler veriyorlardı(14).

"..Bütün bunlar garazkâr Türk düşmanlarının eseri idi. Bunların başında Ermeni Patriği Zaven Efendi bulunuyordu. Onun ikide bir tanzim ettiği listeler Damat Ferit Paşa'nın eline sıkıştırılıyor, Millî Mücadelenin bu azılı bu düşmanıysa bu listeleri hiçbir tetkike tabi tutmadan Milli Mücadele kahramanlarının idam hükmünü vermiş olan Nemrud Mustafa Paşa Divan-ı Harbine havale ediliyordu"(15).

Nusret Bey, 6 Nisan 1919 tarihinde Dahiliye Nazırı Cemal Bey'(16)in emirleriyle azlolundu.(17). O belki de yoldayken başkentteki hükümet terörü Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i kurban olarak seçiyordu(18).

kabine âzasının ve tehcir münasebetiyle îka edilen ef'âl-i cürmiyyeden înaada gerek bir cemiyet erkân ü efradı ve gerek eşhas-ı saire tarafından memleketin emn ü selâmeti ve nâsin can ve mal hürriyeti aleyhine îka edilmiş olan kâffe-i cerâimin mürtekebleri ile havâyic-i nâsüzlerinde icrâ-yı ihtikâr ve nüfuz-u mevki ve memuriyetini suistimâl ile umuma mahsus vesait-i nakliyyeyi istihsal-i menâfi-i şahsiyyeye âlet ederekfelâket-i âmeye sebep olanların takip ve muhakemesi ile tayin-i cezası divan-ı harb-i örfillere aittir. (Türkgeldi, Ali Fuat. **Görüp İşittiklerim**, s.193).

(14) Jaeschke, **Kronoloji**, s.21; Sarıhan, Zeki. **Kurtuluş Savaşı Günlüğü** c.1 s.166

(15) Tansu, Samih Nazif, **İki Devrin Perde Arkası** s.312

(16) Dahiliye Nazırı ve eski Konya Valisi, Hürriyet ve İtilaf Partisi 2. Başkanı, Sıdık Müsteşardır. Artın Cemal Lakabıyla bilinir. İttihatçıların 800.000 Ermeniye katli ettirdiğini söylemiş (**TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C.4, s.440)daha sonra verdiği akamdan ür küp bunun barış masasında kendi hükümetlerine karşı da silah olabileceğini hatırlayıp bu rakama tehcir edilenlerin de dahil olduğunu açıklamak gereği duymuştur. (Akşin, a.g.e. 198.s.) Nusret Bey'in azlinden bir gün sonra Dahiliye Nazırlığından istifa etmek zorunda kalmış. (Akşin, a.g.e. s.206), Cumhuriyetden sonra Hiyaneti Vataniye suçundan yargılanıp 150'likler listesinde yer almıştır. (Erdeha, Kamil, **Vilayetler ve Valiler İst.** 1975 s.267 vd.; Soysal, İlhami, **150'likler**, s.136 vd.) İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi olan Cemal Bey'e İngilizler'in 200.000 altın verip Kuvayı Milliye karşı kullanmak istedikleri Cemal Bey'in bundan başka mapusanedeki katilleri çıkarıp silahlandırıp Kuvayı Milliye karşı kullandığı, Karabekir →

Nusret Bey İstanbul'a getirilip çıkartıldığı Divan-ı Harbde sorguya çekildi ve suçsuz görülerek ertesi gün serbest bırakıldı. Bunun üzerine Erenköy'deki evine çekilip çocuklarıyla birlikte yaşamaya başladı. Serbest bırakılışının altı ayında(19) Erenköy'deki evine gelen iki polis memuru Nusret Bey'i alarak doğrudan Bekırağa Bölüğüne (20) götürdüler.

Nusret Bey aylar boyu tutuklu kaldı.

5 Nisan 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa, 4. kabinesini kurmuş(21) ve beş gün sonra da 'tehcir ve taktıl' davalarına bakmakta olan İstanbul 1 nolu Divan-ı Harb Başkanlığına Nemrut Mustafa Paşa atanmıştı(22).

tarafından açıklanmıştır. (Karabekir Kâzım, **İstiklâl Harbimiz** s.256, 303). Roman-ya'da sefil bir şekilde ölmüştür. (Berkem, Süreyya, **Unutulmuş Günler** s.57; Göztepe T. Mümtaz **Vahidettin Gurbet Cehenneminde**, s.103.)

(17) Sarıhan, a.g.e. C.1, s.195

(18) Sarıhan, C.1 s. 198, **Halil Menteşe'nin Anıları** s. 238; Akşin, a.g.e. s. 199 vd. Kemal Bey 10 Nisan'da idam edilecek, idam edilirken 'ecnebi devletlere yaranmak için beni asıyorlar, yaşasın Millet!' diyecektir. (Sarıhan C.1 s.200). Bu açıklı olay için bkz. Kandemir, **Boğazlıyan Kaymakamı Nasıl Asıldı?** Tarih Hazinesi Temmuz 1951 sayı 12.

(19) Kandemir, **Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey Nasıl Asılmıştı?** Tarih Hazinesi, Haziran 1951, sayı 11.

(20) Osmanlı İmparatorluğunun şöhretli askerî hapishanesi (Bekırağa Bölüğü) Beyazıt'da Dairei Umuru Askeriye yazılı muhteşem bir kapıyla girilen Harbiye Nesaretinin arkasına tesadüf eden iki katlı taş bir binaydı. Mütareke senelerinde tamamen siyasî ve askerî tutuklulara tahsis edilmişti. (Tansu, a.g.e. s.207 vd). Mütareke döneminin bu ünlü tutukevinin adının kaynağı hakkında bkz. Ahmet Hamdi Tanyeli, **Meşhur Bekırağa ve Bölüğü**, Tarih Hazinesi Ocak 1951, sayı 4.

(21) Jaeschke, **Kronoloji**, s.97.

(22) Sarıhan, a.g.e. C.1 s.418; Nemrut Mustafa Paşa ya da Kürt Mustafa Paşa olarak bilinen Divan-ı Harb başkanı Mustafa Paşa, Millî Mücadele senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılmış, fakat, Millî Mücadelede İngiliz işgal kuvvetlerinin emriyle çalışmıştır. Divanı harbin ilk kuruluşunda üyelik yaptıktan sonra Bursa Valiliğine atanmış, ancak 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey tarafından görevine son verilmiştir. Ermenice bir gazeteye bölücü demeç verdiği için hakkında soruşturma açılıp Divan-ı Harb'de yargılanmıştır. Kürt Teali Cemiyeti Başkanlığı da yapan Mustafa Paşa 1920 Nisanında atandığı İstanbul 1 nolu Divanı Harb başkanlığında bir çok yurtsever idama mahkum etmiş, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Bağdat'a kaçmış, →

Ortalık kaynıyordu. Kuvayı Milliye hareketi Anadolu'da başarılar kazanıyor, Fransızlar 11 Nisan'da Urfa'yı boşaltmak zorunda kalıyorlarken aynı gün Meclis-i Mebusan Padişah iradesiyle fesholunuyordu(23). İstanbul Hükümeti yanlısı basın Kuvayı Milliye hareketi aleyhinde yayınlarını ve tahrirlerini yoğunlaştırıyor, ilk Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulurken İttihat ve Terraki mensupları için *'sehbalar bu adamlara layık değildir. Koparılması gereken bu kafalar kütükler üzerinde kesilip günlerce seng-i ibrette kalmalı'* diyen Ref'i Cevat(24) bu kez Kuvayı Milliyeciler için, *'bu zehirli mahlukların kafaları ezilmeli'* diye yazıyordu(25). Önceki Damat Ferit hükümetlerinde yarım kalan iş tamamlanacak, Anadolu hareketi yanlıları ezilecekti.

"..Dikkati çeken şudur ki tam Sevr Anlaşmasının İstanbul Hükümetine dikte edileceği günlerde Türkiye'de 'Hristiyan kırımından sanık' kişilerin kovalanması hızlandırılmıştır. Ferit Paşa hükümetinin kurdurduğu sıkıyönetim mahkemeleri de bu gibi kimseleri yargılamaktadır. İngilizlerle Ferit Paşa, cezalandırılacak Kemalistleri ele geçiremeyince 'Ermeni kırımından sanık' olanları cezalandırmaktadır..(26).

150'likler listesine alınmıştı. (Tansu, s.384; Sarıhan, C. II s.136, 201, 267, 296; Soy-sal, a.g.e. s.60, 86). Bağımsız bir Kürt devleti kurmak için çalışan Mustafa Paşa (Erdeha, s.338) İngilizlerce, kurulacak Kürt devletinin başına getirileceği vaadiyle elde edilmiş ve açık bir İngiliz egemenliği için çalışmış, Churchill tarafından desteklenerek Güney Kürdistan'da propoganda yapmış, ancak İngilizlere karşı direnişi engellememiştir. (Yıldız, Hasan, *Sevr - Lozan - Musul Üçgeninde Kürdistan*, s.33, 34, 92; Mumcu, Uğur, *Kürt - İslam Ayaklanması*, Ankara 1991, s.57). Milli Mücadele sıralarında Biga hadisesinde Kuvayı Milliye karşıtı Teşkilât-ı Ahmediye'nin yöneticileri arasında bulunan Mustafa Paşa (Karabekir s. 474) nın Divanı Harb başkanıyken verdiği kararlar kamu vicdanında o kadar tepki görmüştür ki bu nedenle kendisine Nemrut adı takılmıştır (Erdeha, s. 340).

(23) Jaeschke, *Kronoloji* s.98.

(24) Akşin, a.g.e. s.199

(25) Sarıhan, (C II, s. 422.

(26) Şimşir, Bilâl, *Malta Sürgünleri*, s.195.

..Sevr anlaşmasının imzalanmasından aylarca önce anlaşma gereğince kimlerin müttefiklere teslim edilmelerinin isteneceği saptanmaya başlandı. 12 şubat günü İngiliz yüksek Komiserliği, hükümetinin talimatına uyarak Londra'ya üç kara liste sundu: A) İngiliz savaş tutsaklarına zorbalık edenler, B) Türkiye Hristiyanlarına zorbalık edenler, C) Mütareke anlaşmasını çiğneyenler. Nusret Bey, (B) listesinin 94. sırasındaydı.(27)"

Artık Müttefiklerin emirleri yerine getirilmeliydi. Mustafa Paşa başkanlığındaki Divan-ı Harb, 11.5.1920 tarihinde Mustafa Kemal ile bazı Kuvayi Milliye önderlerini (28), 24.5.1920'de Fevzi Paşa (Çakmak)'yı (29), 6 Haziran 1920'de aralarında İsmet Paşa, Bekir Sami Bey, Yusuf Kemal Bey, Celalettin Arif Bey, Hamdullah Suphi Bey, Rıza Nur Bey'in de bulunduğu kimseleri(30), 14.7.1920'de içlerinde Refet beyi'in de bulunduğu bir çok subayı(31), ölüm cezasına çarptırıyor, eski valilerden ve içişleri bakanlarından, Nusret Bey'e koğuş arkadaşlığı yapan Ebubekir Hazım Bey'i tutukluyor ve idama mahkum ediyordu(32).

Bekir ağa Bölüğündeki tutukluluğuna bir anlam veremeyen Nusret Bey, Divan-ı Harb'de **'tehcir ve taktil'** suçuyla itham edildiğini anlayınca aynı suçlardan daha önce yargılanıp serbest bırakıldığını hatırlayıp rahat bir nefes almıştı. (33).

Ancak yargılama uzun sürüyor, Nemrut Mustafa Paşa, Nusret Bey'i idama mahkum edebilmek için deliller, şahitler yaratmak istiyor, bulamayınca deliye dönüyor fakat bezmiyor, usanmıyor ve gazetelere ilânlar vererek şahit arıyordu. Serbestî gazetesinin 29 Nisan 1920 tarihli sayısında şöyle bir ilan yayınlanıyordu:

(27) Şimşir, a.g.e. 222 - 223, Nusret Bey, Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin listesinde de yer alıyordu. (Tansu s. 312). Aralarında Nusret Bey'in de bulunduğu başka bir suikast listesi için bkz. Karabekir, a.g.e. s.928 - 929.

(28) Sarıhan, C. IV. s. 40.

(29) Sarıhan, C. IV. s. 58.

(30) Sarıhan, C. IV. s. 76.

(31) Sarıhan, C. IV. s. 127.

(32) Sarıhan, C. IV. s. 161.

(33) Kandemir, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey Nasıl Asılmıştı? aynı yer.

" *Divan-ı Harb-i Örfî Riyasetinden*

Bayburt ve Ergani Madeni taktik ve tehciri meselelerine dair mâlumat ve meşhudatı olanların Divan-ı Harbe gelmeleri ilân olunur"

Yine Peyam-ı Sabah gazetesinin 30 Nisan 1920 tarihli sayısında şu ilân yayınlanıyordu:

" *Divan-ı Harb-i Örfî Riyasetinden : Bayburt ve Ergani Madeni'nden tehcir olunup ahiren avdet, eden müslim ve gayrimüslimlerden Dersaadet' de bulunanların önümüzdeki Cumartesi günü zevali saat 10'da 1 numaralı Divan-ı Harb-i Örfî'de hazır bulunmaları beyan olunur(34)".*

Yargılama sırasında Nemrut Mustafa Paşa'nın kendisinin savunma ve söz hakkını kısıtlayıcı tutumu, tanık ifadeleri arasındaki çelişkilere dik-kati çekmesine rağmen zapta geçirmeyişi, buna rağmen Ermeni Patrikhanesinin bulup buluşturduğu ve özel talimatla gönderdiği tanıkları can kulağıyla dinleyip, uydurma hikâyeleri harfi harfine zapta geçirmesi ve bunlara itirazı halinde de 'sus adam be, patlamadın ya, dinle bakalım' biçimindeki davranışları(35) Nusret Bey'i tedirgin etmesine rağmen idamına karar verileceğine hiç ihtimal vermiyor, "iş artık karara kaldı, be-
raat muhakkak. Buradan çıktıktan sonra birikmiş maaşlarımı alırsın ve evvela borçlarımı ödersin. Çoluk çocuğun bir kaç aylık nafakasını da temin ettikten sonra hemen Anadolu'ya geçersin"(36) diye düşünüyordu. Bir duruşmadan dönüşünde koğuştaki arkadaşları Süreyya Sami Bey'e şunları anlatmıştı:

"Hayatımda ne böyle bir muhakeme gördüm ne de böyle bir mahkeme heyeti.. Tarihde okuduğumuz Engizisyon mahkemeleri bu derece tarafgirane ve zalimane davranmamışlardır. Bak, anlatayım da fikir edinsin. Mahkeme salonuna girerken kadınlı erkekli bir sürü meraklı göz beni süzüyordu. Kendi kendime 'bunlar da kim oluyor' diye düşün-düm. Süngü-lüler beni salona sokup sanık sandalyesine oturtular. Mahkeme heyeti teşekkül etti. Reis Nemrud Mustafa, şahitlerin dinleneceğini söyledi. İçeri bir Ermeni getirdiler. Ermeni başladı anlatmaya:

(34) Berkem, s. 49.

(35) Berkem, s. 49.

(36) Berkem s. 48

Mübarek bülbül gibi ötüyordu. Anlaşılan dersini iyi ezberlemişti. Filan senenin, filan ayının, filan gününde filan kasabanın şu kadar kilometre şarkında tehcir kafilesiyle beraber bir vadinin içinden geçiyormuş, karşılarına ben çıkmışım. Altımda beyaz bir at varmış. Tepeden tırnağa silahlıymışım. Kafileyi durdurtmuş ve jandarmalara 'vur'emrini vermişim. Müthiş bir yaylım ateş.. Bir daha, bir daha.. Feryatlar iniltiler, can çekişme hırıltıları ve sonra derin bir sessizlik.. Peki hepsi öldüğü halde bu şahit efendi burada nasıl bulunuyor? Ona da bir kulp hazırlamış: İlk ateşi takiben derhal o yere serilmiş, kendini ölü gibi göstermiş, gece olunca yavaşçacık kalkıp dağlara doğru ilerlemiş. O dağ senin bu dağ benim diyerek ta Rus hududuna kadar yürümüş ve hududu geçerek zalimlerin elinden yakayı kurtarmış. Bu Ermeni şahidin telaffuzu hiç de Bayburt telâffuzuna benzemiyordu. Muhakkak ki İstanbullu idi. Bu cihetin tahkikini istedim, Nemrud feveran etti ve bana söz söyletmedi. Bir kaç şahit daha dinlendikten sonra bir tanesi birinci şahidin bütün etrafıyla anlattığı vadi faciası için gösterdiği sene, ay, gün ve hatta saatte o vadiden yaklaşık elli kilometrelik bir uzaklıktaki bir noktada kendisinin de içinde bulunduğu kafileyi bizzat emir vermek suretiyle imha ettirdiğimi söyledi. İnsan üstü bir yaratık olmalıyım ki, biri diğerinden 50 kilometre uzak olan iki noktada, aynı ay, aynı gün ve aynı saat de bulunabilmek mucizesini gösterebileyim, bu da gösterir ki Patrikhanede bu yalancı şahitlere talimat verilirken iş karışıklığa gelmiş ve ifadelerdeki uyum ve düzen kaybolmuş. Heyetin bu cihete dikkatini çekmeye çalıştım amma, bana savunma hakkı vermediler. Diğer şahitlerin ifadeleri de birbirini tutmuyordu. Baştan aşağı yalan ve uydurma idi. Bunları hayret ve ibretle dinledim. Mamafih bu kadar çelişik, uydurma olduğu besbelli, saçmasapan ifadelere değer vererek mahkûmiyetim cihetine gideceklerini sanmam"(37). Bir başka yargılama günü, duruşma dönüşü koşuş arkadaşlarına şunları anlatmıştı:

Alçaklar, bugün mahkemede oniki yaşında şahit dinlediler. Yaşını sorunuz dedim, çocuk 'oniki' cevabını verdi. Dedim ki, 'sizin bana is-

(37) Berkem, s. 50-51.

nat ettiğiniz vaka dört seneliktir, şu halde sekiz yaşında şahit nasıl dinliyorsunuz?’ Halbuki onun arkasından on yaşında bir çocuk daha dinlediler”(38).

Nusret Bey’in yargılanması 24 Haziran 1920 tarihinde sona erdi. El yazısıyla hazırladığı savunmasının altına düştüğü not da hükmün 26 Haziran 1920 tarihinde tebliğ edileceğini belirtiyor, ancak günler geçiyor ve bir türlü hüküm tebliğ edilmiyordu.

Yargılama bittikten sonra karar tartışılırken Divan-ı Harb üyelerinden Ferhat Bey, Nusret Bey’in eyleminin görevin kötüye kullanmak suçunu teşkil ettiğini ve üç yıl cezaıyla cezalandırılması gerektiğini savunuyor, Başkan Nemrut Mustafa ve üyelerden Fettah Bey ise idam cezası verilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Uzun müzakerelerden sonra üyelerden Recep Bey ve Recep Paşa’nın muhalif üyelere katılmalarıyla Nusret Bey, 15 yıl kürek cezasına mahkûm ediliyor ve hüküm mazbatası bu şekilde düzenlendikten sonra 4 Temmuz tarihinde üyelerce ve reisce imzalanıyordu.

Divan-ı Harb üyesi Ferhat Bey, Divan-ı Harb kâtibi Şefik Efendi’den hüküm mazbatasının temize çekilip çekilmediğini sorduğunda Şefik Bey yalandan bahanelerle işlerinin çok olduğunu, bir kaç güne kadar çıkaracağını söylüyordu.

Bir gün mahkeme heyeti müzarekedeyken Başkan Nemrud Mustafa bizzat dışarıdan şahit getiriyor ve şahidin Nusret Bey aleyhine ifade vereceğini söylüyor. Yargılama bitmiş olması nedeniyle usul ve kanuna aykırı bu talep, Reisin ısrarına rağmen kabul edilmiyor. Bunun üzerine mazbatanın yazılmasını yine ertelettiren Nemrut Mustafa, şikayet üzerine Ferhat Bey’i görevden aldırarak yerine başkasını tayin ettirdikten sonra yeni bir mazbata düzenliyor ve Nusret Bey’in hükmünü idam cezası olarak yazdırıp üyelere imzalatırıyordu(39).

(38) Kâdemir, a.g.e.

(39) Berkem, s. 59-60. Ferhat Bey’in yerine Niyazi Bey atanmıştı. (Tepeyran, E. Hazım, **Zalimane Bir İdam Hükümü** İst. 946 s. 90) Kaymakam Fettah Bey, Kuvayı İnzibatiye mensubudur. Divanı Harb üyeliğinden ihraç edildikten sonra İngilizler kendisine, gizli faaliyetlerinden duydukları memnuniyeti belirtmek üzere Büyük Britanya Krallığı nişanını vererek taltif etmişlerdir. (Tansu s. 377). Kuvayı Milliye karşıtı Kızıl →

Nusret Bey'in olanlardan haberi yoktur ve hükmün tebliğini beklemektedir. Bu arada arkadaşlarına **'bu herifler mutlaka beni bir sene-ye mahkûm edecekler, göreceksiniz yakamı kolay kolay bırakmayacaklar'** demeye başlamıştır(40).

Bu sıralarda bir gün Bekirağa Bölüğündeki bir kısım sanıkla birlik-de Merkez Kumandanlığına çağrılan Nusret Bey, sapsarı bir yüzle döndüğünde arkadaşlarına olanları şöyle anlattı:

"Biliyorsunuz bizi hep beraber Merkez Kumandanlığına götürmüş-lerdi. Orada Türkçe bilen bir İngiliz subayı birer birer ismimizi çağırırdı. Kapının önünde bir kamyon duruyordu. İsimleri çağrılanlar kamyonu bindirilirken Nemrut Mustafa'nın geldiğini haber verdiler. İngiliz subayı yanımdan ayrıldı, küçük odaya geçti. Ben konuşmalarına kulak verdim. Ve kulağımla işittim. Nemrud Mustafa İngiliz subayına diyordu ki 'hepsini götürünüz, fakat Divan-ı Harb adına rica ediyorum, Nusret Bey'i bırakınız. Çünkü idamı tasdiğe gitti. Yarın ya da öbür gün idam edeceğiz'. İngiliz subay bir müddet sustuktan sonra 'peki onu size bırakıyorum' dedi. Arkadaşlar Malta'ya gidiyorlar, fakat beni aşacak-lar"(41).

Nusret Bey, sebebini bir türlü anlayamadığı bu kini düşünüyor ve Ergani'deyken muzır faaliyetlerinden dolayı kapattığı Kürt Muhadenat Cemiyeti'nden dolayı mı Nemrut Mustafa'nın kendisine düşman olduğunu kendi kendine soruyor, ancak bunun için bir insanın asılabileceğine inanmıyordu(42).

Hançer teşkilatı üyesi olup Biga hadisesinde görev almış (Karabekir s. 473) Nigeh-ban Cemiyet-i Askeriyesi kurucusu olmuş (Tunaya, **Siyasi Partiler** s.11 s. 337 - 338), Ordu dahilinde gizli cemiyet kurduğu için Divan-ı Harbde yargılanıp mahkum olmuş (Tunaya s. 344) 150'likler listesine alınmıştır (Sosyal, 60, 83). Sultan Vahidet-tin'e Fettah Bey'in göndermiş olduğu eğlenceli mektuplar için bkz. Göztepe, T. Mümtaz, a.g.e. s.171 vd.

(40) Kandemir, a.g.e.

(41) Kandemir, a.g.e.; Berkem, s. 52-53; Atay, F. Rıfki, **Çankaya**, s. 230-231.

(42) Kandemir, a.g.e. Kuvayı Milliye yanlısı olmak, asılması için yeterli sebepti Nusret Bey için. "Nusret Bey, Urfa Mutasarrıfı iken Çanakkale cephesinde savaşp dönen Urfa taburu, kumandası altında bulundukları Mustafa Kemal'i hayranlıkla →

Nemrut Mustafa başkanlığındaki Divan-ı Harb tarafından, ikinci bir mazbata düzenlenmek suretiyle yazılan 20.7.1920 tarihli idam kararı ertesi günkü gazetelerde şöyle yer aldı:

"Urfa eski Mutasarrıfı Nusret Bey, Bayburt Kaymakamlığı sırasında burada yapılan Ermeni kırımından sorumlu tutularak İstanbul 1 nolu Divan-ı Harbi tarafından ölüme mahkum edildi. Hükümde Nusret Bey'in Ermeni kızlarının ırzlarına geçtiği de belirtildi. Nusret Bey ile birlik de yargılanan ancak halen firar da olan teğmen Mehmet Necati de ölüm cezasına çarptırıldı"(43).

Nusret Bey'in idamının onaylandığına ilişkin Padişah İradesi 4.8.1920 tarihli Takvim-i Vekayi gazetesinde yayınlandı(44).

Son günlerini yaşadığını hisseden Nusret Bey, bir gün önce eşi Hayriye'ye şu mektubu yazdı(45).

Hayriye,

Vasiyetnamemi biraderime verdim. Senin için cüzdanıma ayrıca bir vedaname yazdım. Elveda karıcığım, güzel karıcığım. Seni tahayyül ederek öleceğim. Müslümanız elhamdülillâh, ahiret de buluşuruz. Allah için çocuklarımı iyi terbiye et. Sabırlı ol ve bu hale tahammül eyle. Kocan mücrim değil, şehittir. Allah zalimleri kahretsin.

Gümüş tabakamı, saatimi ve boş cüzdanımı sana verilmek üzere tutuklu binbaşı Hamdi Bey'e verdim, o biraderime verecektir. Borcu –

çevrelerine anlatmaktadırlar. Bundan etkilenen Nusret Bey, şehrin kuzey kesimini Karakoyun Deresine bağlayan bir cadde açtırıyor ve buna Mustafa Kemal Paşa Caddesi adını veriyor. 1917'de bu caddenin ortasına çiçeklikler düzenlenip tam hükümet konağı karşısına bir anıt çeşme yaptırılıyor. Üst tarafındaki kitabeye Mustafa Kemal Paşa Caddesi, diğer tarafına Hindistan Yolu, bir tarafına da Kafkas yolu yazılıyor" (İnan, Afet, Urfa'da 1917 Yılında Yapılmış Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi ve 50. yılda Kemal Atatürk Anıtı, Ank. 1973; Kürkcüoğlu, Cihat, Türkiye'de M. Kemal Adına Dikilmiş İlk Anıt, 11 Nisan Gazetesi 11.4.1981) Nusret Bey tarafından dikilmiş diğer bir anıt için bkz. Kürkcüoğlu Cihat, Harb-i Umumi Şehitleri Abidesi, Kurtuluşumuz 11.4.1984 s. 42-46. / bkz. s. 67-68

(43) Sarıhan, C.III, s.135.

(44) Sarıhan, C.III, s.157.

(45) Berkem, s. 56-57.

mu gösteren pusulayı ağabeyime verdim. İleride müsait zamanınızda kapatırsınız.

Nusret

Nusret Bey'in eşine yazdığı veda yazısı şöyleydi(46):

Hayriye

Resmi görevlerimi şimdiye kadar doğru ve dürüstlükle yerine getirdiğim gibi, şu Ermeni işinde de insanlık görevimi elimden geldiği kadar hakkıyla yaptım. Bana isnat edilen suçların hiçbirisiyle ilgim yok. Fakat ihtiras ve garez, işte beni mahkûm eyledi. Beni mahvettiler. Aciz kalan ailem, biçare üç ufak çocuk ile seni de mahvettiler. Allah intikamını alsın. Masum olduğum sonradan anlaşılacaktır, fakat heyhat. Mustafa Paşa garezkâr, Cemal Bey hâkeza. İşte iki kişi ki ailenin mahvına sebep oldular. İsnat olunan eylemlerin hiçbirini işlemedim. Tanıklık edenler içinde yalnız Tümen kumandan vekili doğru söyledi, öbürleri hayır. Çocuklarım sana emanet. Terbiyelerine itina et. Fakir ve açsınız. Allah yardımcınız olsun. Elveda.

Zevciniz Nusret

Nusret Bey'in, kardeşi Cevdet Bey'e verdiği vasiyetnamesi 23 Mart tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde 'Bir Şehidin Vasiyetnamesi'- başlığı altında yayınlanmıştır(47).

"Bugün hayatımın son dakikalarını yaşıyorum. Vicdanım katiiyen azab içinde değildir. Hayatımda millet ve vatanıma hizmetten başka

(46) Berkem, s. 54-55.

(47) Hakimiyeti Milliye Gazetesi, 23 Mart 1337. Berkem'in yukarıda anılan kitabında bu vasiyetname ikiye bölünmüş mektuplar halinde yayımlanmış (Berkem s. 54 vd.), konuyla ilgili çalışmalarda da yine mektuplar halinde yayınlanmıştır (Çankaya, Mücellitoğlu Ali, *Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, s. 385; Deliorman, Altan, *Türklerle Karşı Ermeni Komitecileri*; Borak, Sadi, *İktidar Koltuğundan İdam Sehbasına*; Çelil, İ. Halil, *Şehit Nusret Bey'in Dramı*, 11 Nisan Gazetesi 11.4.1981). Nusret Bey'in kardeşi Cevdet Bey (Osman Cevdet Karaosmankuri) Mülkiye ve Hukuk mektepleri mezunudur. Nusret Bey'in ölümünden sonra görevlerinden ayrılarak Zonguldak'a yerleşmiş 1931 senesinde ölmüştür (Çankaya, s.211).

gayem yok idi. Onu elhamdülillah doğruluk ve dürüstlikle yerine getirdim. Bana isnad edilen cürümlerin hiçbirinin faili değilim. Suçsuz ve günahsızım. Gareze kurban oluyorum. Mustafa Paşa, garezinin bugün de gösterdi. İzzeddin (Nusret Bey'in kayınbiraderi) ayrıntısını anlatsın. Damat Ferit Paşa hükümeti, Devlet Ricalini birer birer İngilizlere teslim edip Malta'ya gönderirken beni de göndereceklerdi. Bizzat Nemrud Merkez Kumandanlığına giderek otomobiliyle gelen İngiliz subayına, 'biz bunun kanını akıtacağız, bunu bize bırakınız'dedi.

Küçük çocuklarımla eşimi yalnız ve çok fakir olarak bırakıyorum. Beşgün sonra yiyecekleri bile olmayacaktır. Allah aşkına sokaklarda bırakma. Validesi çocuklarımla terbiyesine baksın ve sabretsin. Ve intikamımı almak için çocuklarımla ona göre terbiye ederek büyütsün. Babaları mücrim değil, şehiddir. İşte son nefesimde hiçbir şeyden korkmayarak vicdanımdan dökülen ifademi sana aktarıyorum. Vatanım yaşasın. Elbet bir gün intikamım alınır. Suçsuzların âhı büyüktür. Vaki olan terfilerim, nişan alışlarım bu adamları beni fırkacı namıyla hakkımda şu Ermeni meselesinin icadına sebebiyet verdi. İşte benden fırka intikamını bu suretle haksız yere alıyorlar. Alsınlar. O âdil-i mutlakdır. Elbet bir gün onlar da gazaba uğrarlar. Bugün vicdanım pek müsterihdir. Yalnız ailemin ileride düşeceği sefaletten cidden üzgünüm. Parasız dört nüfusa bakamayacaksınız. Çocukların tahsilini temin edemeyeceksiniz, memlekete gitmelidirler. Mümkünse validesinin tam rızasıyla Galatasaray'a vermek şartıyla Arife'nin yanında bırakılabilir.

Şu haller dolayısıyla dünya denilen dar-ı felekde bir gün olsun rahat yüzü görmedim. Daima çaresiz, hicret üstüne hicret ve sefalet gördüm. Bari çocuklarımla üzüntülerini biraz olsun hafifletmek için elinizden ne gelirse yapınız ki onlar olsun, bir rahat görsünler.

İzzeddin Bey, hisseden bir miktarını Hayriye'ye veriyormuş. Ve aileme bakacağını vaad ediyor. Allah ondan razı olsun. Bugünkü Vakıf gazetesinde okudum. Mustafa, kanımı dökmekten lezzet aldığını övünerek söylüyor. Allah'ım intikamımı sen al. İradeyi almak için dün Saray'a gitmiş, Saray'da Dahiliye Nazırı Cemal Bey'i görmüş, ne garip tesadüf... Ben bu adamlara bir fenalık yapmadım, benden ne istiyorlar?

Bir suçsuzu cezalandırmaktan ne lezzet alıyorlar? Siyaset mi? Hâşâ. İntikam?.. Fakat pek yanlış ve uğursuz bir hareketde bulunduklarının farkında değil gafiller. Milletim, vatanım yaşasın. Elbet ve elbet benim gibi mağdurdur bir suçsuzun intikamını alacak âdil bir kuvvet ortaya çıkar ve çıkacaktır. Ona inanarak dünyayı terk ediyorum. Allahım, ailem ve çocuklarıma sen acı. İstanbul Hapishanesi, 336 senesi ağustosunun üçüncü, salı günü.

Kardeşin Nusret

Nusret Bey'i idam locasına götürmek üzere geldiklerinde, koğuş arkadaşı Süreyya Sami Bey ile helallaştı(48).

"İdam gerçekleşti. Şurada yaşayacağım günler sayılıdır. Yakında Allah'ın huzuruna çıkacağım. Bu durumda yalan söylememe zannetmem ki ihtimal veresin. Seni bütün mukaddesatımla temin ederim ki suçsuzum. İsnat olunan cürümlerin hiçbirini işlemedim. Padişah, düşmanlarımıza hoş görünmek için suçsuz bir Türk kellesi daha uçurtmak istemiş. İktidar elindedir, yapar. Fakat bunların hesabını sizler sorup arayacaksınız. Anadolu'daki kahramanlar benim intikamımı herhalde almalılardır".

İdam locasına gitmek üzere ayrılırken ağlayışlı bir sesle arkadaşlarına veda etti. Sanki hayattan koptuğuna değil, dostlarından ayrıldığına yanıyordu. Kapıdan çıkarken koğuş arkadaşları pantolonunun yamasını gördüler.

Sabaha doğru koridorda süngülü muhafızların ayak sesleri duyuldu. Nusret Bey sehpaye gidiyordu. Koğuş arkadaşı İbrahim Fevzi karolosunun ucuna çıktı, ezan okumaya başladı(49).

5 Ağustos sabahı şafak henüz sökmeyen, üstünde beyaz bir gömlek, etrafında süngü takmış jandarma erlerinin ortasında Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey, Beyazıt Meydanı'nda gözükte. Yüzü sapsarı, gözleri korku ve dehşetden küçülmüştü. Yalnız bu memleket için çalışmış olmanın ona verdiği teselliye birlikte götürüyordu.

(48) Berkem, s.53.

(49) Atay, F. R. Çankaya, s 231.

Herşey alınabilirdi, fakat bir insanın temiz gayeleri, yüksek idealleri, asla. Harbiye Nezareti kapısının karşısında ağaçların altında önceden dikilmiş bulunan üç ayaklı darağacı bugün de yeni bir gösteriye tanık olacaktı.

Çingeneler Nusret Bey'e yaklaştılar, ipin ilmiğini boynuna geçirdiler. Kaderine boyun eğmiş bir insanın sessizliği içinde, talihine çoktan razı olmuştu. Nusret Bey, bir çok kez yanındakilere **'Devlet Baba ile kimse dövüşemez, emir ve kumanda kimdeyse hak da ondadır'** demişti. İşte şimdi de Devlet Baba onun hakkında idam hükmü vermişti, bu hüküm ne olursa olsun yerine getirilecekti...

Ortalık aydınlanıyordu.. Uzaktan, yakından darağacında ipe asılmış bir çamaşır gibi bembeyaz yüzü, sola kaymış ve uzamış diliyle yıllarca memleket uğruna hizmet etmiş namuslu bir insanın, bir vatan evladının cesedi feci bir ölümün kurbanı olarak rüzgârın salladığı bir salıncak gibi gidip geliyordu(50).

Nusret Bey'in idam haberi 5 Ağustos tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesinde şu şekilde yer almıştı:

"Bayazıt'da İdam

Bayburt ve Urfa Ermenilerinin(51) tehcir ve mallarının yağma edilmemesinden dolayı tutuklu olarak 1. Mustafa Paşa Divanı Harbince yargılanan, hakkındaki kararname özel bölümümüzde yer alan eski Bayburt Kaymakamı ve Ergani Mutasarrıfı Yanya'lı Nusret, dün gece saat iki buçuk sıralarında tutukeviden görevliler eşliğinde Merkez Kumandanlığına getirilerek gerekli işlemler ve dini tebliğat yapılmasından sonra saat beşde Dersaadet Bidayet Mahkemesi savcısı Naci, Divanı-ı Harb üyelerinden Albay Receb ve Merkez Kumandanı Albay Emin Bey'lerle diğer memurlar huzurunda Bayazıt Meydanı'nda idam sehbasının kurulduğu yere gelinmiş ve her vakit olduğu üzere idam hükmünün yerine getirilmesine ilişkin Padişah Hazretlerinin Ferman-ı Hümayun'u zabıt katibi

(50) Tansu, 315–316.

(51) Burada bir yanlışlık olmalıdır. Nusret Bey'in Urfa'da göreve başlama tarihi 30 Ekim 1915, Urfa'daki Ermeni olaylarının bitim tarihi ise 2 Ekim 1915'dir(Ermeni Komitelerinin A'mal ve Hareket-i İhtilaliyesi, s. 348).

tarafından okunarak, Nusret idam edilmiştir. Boynuna aşağıdaki yazı asılmış idi:

Tehcir esnasında Bayburt Ermenilerini öldürüp yok etmek ve mallarını yağma etmekten sanık olup 1. Divan-ı Harb-i Örfî tarafından yargılanıp idamına karar verilen, idam hükmünün yerine getirilmesi Padişah Hazretlerinin yüce iradeleriyle onaylanan eski Bayburt Kaymakamı ve Urfa Mutasarrıfı Yanya'lı Behram oğlu Nusret.

Nusret, asılıp saat ona kadar teşhir edildikten sonra hazırlanan arabayla Topkapı dışına götürülüp defnedilmiştir"(52).

Karısına ve çocuklarına bile gösterilmeyen, para çaldığı, Ermeni mallarını yağma ettiği söylenen Nusret Bey'in yamalı pantolonunun cebindeki cüzdanında yalnızca bir kâğıt lira bulmuşlardı(53).

Geride Nusret Bey'in tutukevindeki hücre duvarına yazmış olduğu 'burası tarihin döneş mahallidir' yazısıyla, boynundaki yazıyı öğrenen eşinin 'astılar.. hainler astılar amma niçin namusuna dokundular' biçimindeki çığlıkları kalmıştı(54).



Damat Ferit Paşa'nın istifası üzerine kendisine hükümet kurma görevi verilen Tevfik Paşa 21.10.1920 tarihinde kabinesini açıkladı. Yeni hükümetin göreve başlaması töreninde İstanbul bayram yerine döndü. Halk Damat Ferit hükümetinden kurtulmanın sevincini yaşadı(55).

Tevfik Paşa'nın ilk icraatlarından biri, Anadolu Hareketi hakkındaki Divan-ı Harb kararlarının gözden geçirilmesiydi. 30.10.1920 tarihli bir kararnameyle 24 Nisan 1920 tarihinden sonra Divan-ı Harbin verdiği kararların temyiz edilebilmesi olanağı getirildi. Ertesi gün de Divan-ı Harb başkanı azledilerek İstanbul 1 nolu Divan-ı Harb-i lağvedildi ve Hurşit Paşa başkanlığında yeni bir Divan-ı Harb kuruldu. Hurşit Paşa, Divan-ı Harbin yargılamalarında haksızlığa uğrayanların dosyalarının gözden

(52) Çankaya, a.g.e. s.386.

(53) Atay, a.g.e. s. 231.

(54) Kandemir, a.g.e.; Tepeyran, a.g.e. s. 148

(55) Sarıhan, a.g.e. c. 3, s. 248.

geçirilebileceğini açıkladı ve 2.11.1920 tarihinde de Divan-ı Harb kararlarından 23 Nisan 1920'den sonra verilenlerin temyizine ilişkin kararname Padişah onayına sunuldu(56).

Eski dosyalar böylece gözden geçirilmeye başlandığında, Akşam Gazetesi'nin 10.11.1920 tarihli sayısında eski Divan-ı Harb reisi Nemrut Mustafa Paşa'nın bir mahkum için iki mazbata düzenlediğini ve adaletin lekелendiğini yazıyordu. Bu mahkum Nusret Bey'den başkası değildi.

14.11.1920 tarihli Dersaadet Gazetesi'nde ise Nemrut Mustafa Paşa'nın resmî giysili fotoğrafı yanında aynen şu haber yer alıyordu:

Mustafa Paşa Tevkif Edildi.

Eski 1 numrolu Divan- Harb-i Örfî reisi Mustafa Paşa önceki gün Harbiye Nezaretinin emri üzerine tevkif edilmiştir. Mülga Divan-ı Harb-i Örfî üyelerinden Recep Paşa ile Albay Receb ve Yarbay Fettah Bey'ler de adı geçenle birlikte tevkif edilmişlerdir.

Haber aldığımıza göre bunların tevkif sebepleri, bir mahkum için iki mazbata düzenlemek suretiyle adalete aykırı hareketlerde bulunmalarından ileri gelmiştir. Mustafa Paşa önceki gün saat üçbuçukda Harbiye Nezaretinde bulunduğu esnada ve arkadaşları da sst yedibuçukda tevkif olunarak Merkez Kumandanlığına sevkolunmuşlardır. Mustafa Paşa hakkında tevkf müzekkeresi çıkartılmamış ve evrakı derhal Kâzım Paşa'nın başkanlığında Genelkurmay Harb Divanına verilmiş, yargılanmasına hemen başlanmıştır. Merkez Kumandanı Esat Bey Mustafa Paşa'nın ne şekilde edildiğine ilişkin aşağıdaki bilgiyi vermiştir:

'Mustafa Paşa'nın tevkifi önceki akşam saat üçbuçukda icra edilmiştir. O esnada Mustafa Paşa Harbiye Nezaretinde bulunuyordu. Nazır Paşa'dan aldığım emir gereğince kendisini Merkez Kumandanlığına çıkardım. Kendisin Mevkii Yaveran odasında koruma altında bulunuyor. Mustafa Paşa hakkında tevkif müzekkeresi çıkartılmamıştır, çünkü tevkifat icrası hususunda Harbiye Nazırları yetkilidir. Esasen Mustafa Paşa'nın bugün (dün) yargılanmasına başlanması kararlaştırılmış bu-

(56) Sarıhan, a.g.e. c.3, s. 26, 263, 264.

lunmaktadır'(57)."

Divan-ı Harb'de yapılan yargılamada Mustafa Paşa ve arkadaşları bir mahkûm için iki mazbata düzenlemek suçundan mahkûm oldular. Yüksek Askerî Mahkeme'de onaylanan cezalar Padişah tarafından affedildi. Af haberini Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi şöyle verdi:

Padişah Affı

Memleketin en kıymetli evladının, değerli askerinin idam hükümlerini tereddüt etmeden imzalayan 6. Sultan Mehmet'in eli, Nemrud Mustafa'nın yedi aylık mahkûmiyetini imzaya razı olmamıştır. Halbuki Nemrud Mustafa'nın Divan-ı Harbi'den herkes kıvranarak, para aldığı, çelişik idam hükümleri verdiği ve daha bir çok suretlerle görevini kötüye kullandığı herkesçe biliniyordu. Ajansın telgrafını aşağıya alıyoruz:

'Ankara-13 Şubat. Divan-ı Harb'de yedi aya mahkûm edilen Kürt Mustafa'nın hükümlülük evrakı Temyiz Divanı Genel Kurulu'ndan incelendikten sonra onaylanarak Padişah'a arza gitmiş ise de Nemrud Mustafa ve Receb Paşa'larla Albay Receb ve Yarbey Fettah haklarındaki bu hükümler Padişah tarafından affedilmiştir. Af İradesinin Harbiye Nezaretine tebliğinden sonra Nemrud Mustafa ve arkadaşları serbest bırakılmışlardır'(58)".

Ancak ne verilen cezalar, ne TBMM'nin Nusret Bey'e saygı kararı (59) ve ne de Nusret Bey'e verilen idam kararının iptali (60) onu geri getirebilirdi. TBMM'nin bağladığı aylık 1.000 kuruş maaş(61) ailesine bir tesselli idi yalnız. Çocuklarından **Nasuhi** Mülkiye'yi bitirdikten sonra, aralarında Birecik'in de bulunduğu çeşitli yerlerde Kaymakamlık yaptıktan sonra 1948 yılında Haymana Kaymakamı iken genç yaşta ölmüş(62), **Mazlum** maden mühendisi olmuş (63), **Tarık** ise Yüksek Ticaret Mekte-

(57) Dersaadet Gazetesi 14 Kasım 1336, küpürü için bkz. s. 62

(58) Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 14 Şubat 1337.

(59) Jaeschke, Kronoloji, s.116.

(60) Jaeschke, Kronoloji, s.135

(61) TBMM Zabıt Ceridesi 25.12.1336. Meclis Görüşmeleri IV.bölümdedir.

(62) Çankaya, a.g.e. s.987.

(63) Çankaya, a.g.e. s.387.

binde okumuştur(64).

Urfa'da uzunca sayılabilecek bir süre görev yapan Nusret Bey'i Urfa'lılar da unutmamıştır. Bugün Urfa'da Şehit Nusret adını taşıyan bir köy, bir ilkokul, bir cadde ve bir sokak adı vardır.

(64) Berkem, a.g.e. s.55.

III - NUSRET BEY'İN DİVAN-I HARPTEKİ SAVUNMASI (x)

(x) Nusret Bey'in kendi elyazısıyle hazırladığı savunmanın aslı özel arşivimizdedir. Müsveddelerin üzerinde el yazısıyle şu not vardır:

"24 Haziran 1336 Perşembe günü muhakeme hitam buldu. Tebliğ 26 Haziran 1336'da olacak."

Müsveddenin bir kaç sayfası bu bölümün sonuna konulmuştur (bkz. s.50-53).

Sürmeneli Ömer ve arkadaşı tarafından Bayburt Aşar Kâtibi Yakup Efendi ve biraderi hakkında verilip yüce mahkemenizde alenen okunan ihbarname dolayısıyla bana isnat etmek istediği Bayburt tehciri ve Mal Müdürünün intihar sebebi ve Trabzonlu Flomen isminde bir Ermeni kadınının dahi selefleri Nazım Paşa'nın başkanlığında teşekkül eden Di- van- Harb'de Trabzon tehciri hakkında şahitlik ederken kendisi ve hem- şiresi hakkında isnat eylediği fiil hususundaki savunmalarımı aşağıda arz eylerim.

Bayburt Ermeni tehciri yüksek makamlarınca bilindiği üzere Bay- burt kazasının harp sahası olmak dolayısıyla 3. Ordu eski kumandanı Mahmut Kamil Paşa'nın emriyle Jandarma Bölük Kumandanlığından ay- rılan jandarmalar ve Bayburt talimgah (depo) kumandanlığından verilen iki bölük asker tarafından icra ettirilerek anılanların vasıtalarıyla katılan kasaba ahalisinin düzeninin teminiyle görevli jandarma dairesinin görev alanında bulunan bölük kumandanı tarafından iki kafilede 7-8 köy ahalisi - bittabi köylerin coğrafi durumlarına göre ayrı ayrı- Erzincan'a sali- men sevk ettirilmiş ve harbin bütün şiddetiyle devam ettiği bir zamanda kumandanlığın gördüğü askeri lüzuma binaen kanuni olan şu tehcir işle- minden başka insanlık dışı bir hal ve vukuat meydana gelmemiş iken mücerret adı geçen Ömer ve arkadaşının Yakup Efendi hakkında Bay- burt'ta soruşturma yapan gezici sorgu heyetinin sorgu evrakında mev- cut olup okunan mezkûr ihbar ve ifade tutanakları incelendikte birbiriy-

le tamamen çelişen ifadesinde şahsi gazez duygusu ve kendisinden intikam almak sevdasıyla anılan tehcir işlemini başka şekle dönüştürüp ve olmamış bir takım olayları tasvir eyledikleri pek açık bir surette görülmekte ve benim hakkımda da bilinen durum dolayısıyla bir siyasi intikam emeliyle şahit sıfatıyla meydana çıkarılan gayri müslim kişilerin çelişik ve derme-çatma ifade ve şehadetlerinden anlaşılacağı üzere isnat olunan vakaların hakikat dışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki :

Muhbir ve şahit sıfatıyla dinlenen Ömer ve arkadaşının işitmeye dayalı ifadeleri tehcir olunan Ermenilerin azar azar çıkartılarak yok edildikleri, çocukların da aynı günde geriye getirilerek Binbaşı Hanı'nda toplatırılıp sonra ahaliye dağıtıldığı ve fakat öldürülmüş kimse görmeyip işittiklerini ve bu işte beni işin içinde göstermek gibi yalan ifadede bulunduğunu ve Yakup Efendi'nin zabıt ve askeri yükümlülerden olmadığı halde zabıt ve daha sonra asker olduğunu açıklayıp ve daima 'kardeşi zabıt iken birbirinden ayırmaması ve sıkıştırıldığında acizlik gösterip "bilmem" demesi tamamıyla verilen ifadesinin sırf hayali ve tertip edilmiş olan zikredilen olayların te'vili bizzat hakikatı açıklayıp yalanlar mahiyette olduğu gibi benim Vali Tahsin Bey'in maiyetinde yalnız 6 - 7 ay kadar bulunmamdı ve hemşerim ve akrabam bulunmamasından kendi adamı dahi olamayacağımın pek tabii bulunmuş olmasına ve Mutasarrıflığa terfiim Dahiliye Nezaret-i Celilesinin sicil müdüriyetinde saklı sicil dosyamda belli ve mevcut resmi evraklar ile ispat edilmiş olan kıdem ve orduya karşı olağanüstü iyi hizmetime dayanılarak icra edilmiş olmasına ve halefim kaymakam Ziya Bey'in, Bayburtlu olduğunu beyan eden Ermeni karısının tehcir edilmeyerek Mütarekeye kadar Bayburt'ta kaldığını ifade etmiş olmasına ve Bayburt kazasında hiç bir vukuat olmadığı ve Binbaşı Hanı'ndan çocuk götürülmediği ve tehcirde Bayburt'ta bulunmuş olan Mülazım Hüsnü ve Fırka Kumandan vekili Mehmet Ali Beylerin ifadeleriyle ortaya çıkmış olmasına ve farz-ı muhal olarak benden böyle bir hal kaynaklansaydı diğer olaylar gibi vilayetin duygu ve bilgisine ulaşacağı muhakkak olmakla beni Erzincan'a vekaleten tayin ve mutasarrıflığa terfiime delalet etmesi şöyle dursun, emsali gibi hakkımda şikayet veyahut Divan-ı Harb'e verilmek tabiyken yapmayıp,

bilakis vatani hizmetimi takdir etmesine, Vehip Paşa Hazretlerinin malum raporunda merkez livasından söz ederken benden bahis ve şikayet etmemesine göre zikredilen ifadelerin hakikat dışı olduğu ve şahsi garrezden doğan bir kızgınlık neticesi bulunduğu açıktır.

Bunda başka adigeçen Ömer'in isnatları dairesinde farz-ı muhal olarak bir işlemin varlığı tahayyül edilse bile 3.500 - 4.000 nüfusa yakın bir kasaba ahalisinin jandarma dairesince azar azar sevkine teşebbüs olduğu halde iddia olunduğu gibi git gel suretiyle tehcirin 40 - 50 kafiilede ve pek uzun bir müddette yapılmış olması icab ediyorki Bayburt'ta tehcirin bu kadar uzun bir müddet devam etmediği şahitlerin ifadeleriyle belli ve isnat olunan olayın hakikat dışı olduğunu bir kere daha teyid eder.

Tehcir sırasında 9 - 10 yaşlarında olup yemin verilmeyen çocuktan ve o sırada güya İstanbul'da bulunan tabip Mihran Efendi isminde bir kişiden işittiklerine atfen aleyhime vukubulan suçlamalarında çocuk - ki aradan 5 sene geçmesi nedeniyle olaylar zincirini muntazam olarak hatırlaması fennen mümkün değildir - tehcirin Mayıs nihayetlerinde 4 gün mehil verilmesinden sonra icra edildiğini ve Ermenilerin iki kafiilede çıktığını ve benim Binbaşı Hanı'nda kafileden bazı çocukları ayırdığımı ve at üzerinde bir yüzbaşının dolaştığını ve birinci geceyi kasaba dışında ve ikinci geceyi üç-dört saat mesafede Hindi Hanlarında geçirdiklerini ve benim Hindi Hanlarına da gidip kız ayırdığımı ve yolda iki adamın öldürüldüğünü ve Pulur Nahiyesi müdürünün bunlarda para aradığını ve Pulur'dan sonra ise jandarma, asker ahali tarafından katl ve eşyalarının yağma edildiğini ve Erzincan'a evvela on, sonra da 100 kişi birlikte gittiklerini ve beni tanıdığını beyan etmiştir. Diğeri de tabip Mihran'dan işittiğine göre Hindi Hanlarına kadar olan olayları hemen aynı tekrar etmiş ve familyasında Pulur'dan sonra imha edildiğini söylemiştir.

Halbuki 9 - 10 yaşlarında bir çocuğun 5 sene evvel tehcirin gününü, saatini verilen mehli hatırlayıp ezberlemişcesine ifade etmesi katıyen mümkün değildir. Bugün büyük bir adamın bile 5 sene evvel meydana gelen bir hali ince noktalarına varıncaya kadar hatırlaması mümkün değilken nasıl oluyor da bir çocuk hatırlayabiliyor. Hatta mekân ve

zamanını tayin ve tesbitle sanki yol üzerinde inceleme yapmışçasına yolda iki adam öldürüldüğünü biliyor ve beni teşhis edebiliyor. Bundan başka bir kaza kaymakamının çocuklarla bir münasebeti olmayacağına göre bu çocuğun kaymakamı tanınması, ismini bilmesi ve bilhassa çeşitli meseleler hakkında şahitlikte bulunup "*isim biliyorum*" iddiasında bulunan diğer şahitler gibi şimdiye kadar gerek ailem arasında ve gerek resmi ve özel işlemlerimin hiçbirisinde kullanmadığım Mehmet ismiyle birlikte yani Mehmet Nusret olarak ismimi söylemeleri, daha sonraları özel ihtarla salnameye bakarak ismimi öğrendiklerine delildir. Çünkü gerek bu çocuğun, gerekse asker olduğu iddia edilen ve hangi taburda olduğunu ve zabitanın ismini bilmediğini söyleyen Bayburtlu Ermeni erkeğin aşağıda ayrıntısıyla reddeceğim ifadelerinde yalnız benim ismimi bilmeleri ve bilhassa Ergani Maden'i tehcirinde kesinlikle ve asla bulunmadığım ve tehcirden 5 - 6 ay sonra gittiğim halde Ergani Madenli bir kadın ile bir erkeğin ısrarla "*İsmi Mehmet Nusret'tir, bizi tehcir ve taktil eden budur*" ve bunu teyid için "*O vakit biraz şişman idi, şimdi biraz zayıftır*" gibi açıklamalarda bulunmaları, kullandığım yalnız Nusret ismini bile bilmeyip daha sonra öğrendikleri ve beni tanımadıkları ve sonra şahit sıfatıyla gelen dört kadının da ismimi "*Nusreddin*" haline çevirdikleri beni tanımamakta olduklarına kuvvetli bir delildir.

Ergani Maden'indeki selefimin itirafı ile ve resmi kayıtlarla sabit olduğu üzere Ergani tehcirinde bulunmadığım gibi tehcirin bizzat selefim tarafından icra edildiğinin sabit olmasına ve selefimin 50 yaşlarında sarı sakallı ve sarı benizli bulunmalarına nazaran bana benzerliği olduğu iddiasına göre ve Ergani tehcirini bana ısrarla isnat etmeleri gibi Bayburt tehcirini de İstanbul'da bulunmuş ve hiç tanımadığım ve ismini bile hatırlamadığım tabip Mihran Efendi adlı birisinden işittiğine atfen şahitlerin şahitlikleri bulunan Ermeni'nin ifadeleriyle, çocuğun Hindi Hanlarına kadar olan ifadelerinin dikkat çekici bir surette benzer bulunmasına göre bunların talimat dairesinde hayali vakalar tertip ve dışarıda beraberce öğretilmiş oldukları pek görünür ve açık olup verilen ifadelerin baştan aşağıya kadar hakikat dışı olduğunu bu suretle teyid eder.

Asker olduğunu söyleyen Bayburtlu Ermeninin şahitliği ise asker tarafından toplandıkları ve camiye dolduruldukları ve ellerine 5. Ordu'ya gitmek üzere vesika verilerek sevk olundukları ve iki saatlik bir mesafede Karbulacı Köyü civarında tümünün bağlanarak öldürüldükleri, yalnız kendisinin firar ile kurtuldukları ve benim çete başı olduğum ve saatte bir hayvan değiştirerek olay yerine bu suretle gittiğim ve top mandalarıyla çalıştığım biçiminde olup bu askerin zabıtini ve kıtasını ve taburunu bilmediğini ve güya kaymakamın maiyetinde olduğunu ve tehcirden 4 - 5 gün evvel çıkarıldığını ve çocuklardan bilgisinin olmadığını söylüyor.

Bendeniz asker olmadığımın harp sıralarında orduya karşı birinci derecede vazifem zahire tedarikinden ve askeri araçların yokluğu nedeniyle ordunun iaşesini temin için halkın araçlarıyla ücretli zahire taşınmasının sağlanmasından ibaretti. İddiası veçhiyle geçenin maiyetimde çalıştığı da gerçek dışıdır. Ben asker değilim ki maiyetimde askeri birlikler bulunsun. Tasarladığı facialara inandırmak için kıtada bulunduğunu ve zabiti olduğunu itirafıyla birlikte gerek kıtanın ve gerekse zabıtının ismini gizliyerek bilmediğini söylüyor. Bugün askerlik yapmış kim olursa olsun mensup olduğu kıtanın, hatta alay, fırka ve ordunun numarasını biliyorken bu adamın seferberliğin başlangıcında o vakte kadar geçen bir buçuk sene zarfında kıta ve zabıtının varlığını itirafıyla birlikte kıtasının numarasını ve zabıtını tanımaması mümkün olmadığı halde yalnız beni tanıması ve hatta ismimi bile bilmesi iddia edilen vakanın ne derece hakikat dışı ve bir tertip olduğunu göstermektedir.

İddia ettiği diğer asker arkadaşları nereden gelmişler? Top mandalarının Bayburt ile bir münasebeti yokken top mandaları ne mandasıdır? İsnatlar sırf bana bir vaka isnat etmiş olmak niyeti ve beni muhterem heyetinize canavar gibi göstermek için tertip edilmiş, uydurulmuş ve hayali olaylardan başka bir şey değildir. Farz-ı muhal olarak böyle bir olayın meydana geldiği tasavvur bulunsun ve ben gitmek için niçin saatte bir hayvan değiştirmek ihtiyacında bulunayım? İki saatlik bir mesafeyi bir saatte alabilirim. Bir saatlik bir mesafe için yarı yolda hayvan beklettirmekteki mantıksızlığı neden yapayım? Bu kadar hayvanı nereden bul-

yorum? Harp zamanında herkes hayvanını askeriye kaptırmamak için saklar. Bu hayvan yokluğunda bendenizin saatte bir at değiştirmesi için değil yolcuların yolculuk etmeleri için bile öküz arabalarından başka araç bulamadıkları bir sırada bu kadar hayvanı nasıl bulabiliyorum?

Benden sonra nokta kumandanlığı görevini da yapan halefim Ziya Bey'in cihet-i askeriye ait kolların fertleri sırf İslam olduğu ve gayri müslim bulunmadığı ve benim zamanımda cihet-i mülkiyenin, yalnız ücretli Erzurum Menzil müfettişliğinin kayıtlarıyla ispat olunduğu üzere ahalî araçlarıyla sekiyat yapıp gayri müslimden askeri kollar mevcut olmadığı ve kaza içerisinde olay vuku bulmadığı hakkındaki benim ifademle teyid edilmişken şahidin mandalar ile çalıştığını ifade etmesi hayali öldürmelerin ne dereceye kadar gerçek dışı olduğunu açıklamaktadır.

Binaenaleyh yukarıda arz eylediğim gibi mahfuzen götürüldüğüm tarihten tam bir sene ve tutuklandığım zamandan 6 ay sonra şahit sıfatıyla gelen gerek adı geçenin ve gerekse diğer gayri müslim erkek ve kadın şahitlerin ifadeleri ve şahitliğin bütünü hakikat dışı olup benim hayali olayların faili olduğumu göstermek için tertip edilmiş olduğu resmen ve şahsen bile tanımadıkları halde teşhisdeki iddia ve yalan ısrarları ile sabittir.

Halefim Bayburt Kaymakamı Ziya Bey'in tehcirden sonra Bayburt'a geldiğine göre kısmen işitmeğe ve kısmen soruşturmaya dayalı ifadelerine gelince, tehcirin iki kafilede jandarma ve asker tarafından vukubulduğunu Kaymakam Nusret Bey'in hiçbir kafileyle birlikte olmadığını ve Bayburt kazasında taktıl olmadığını ve taktilin Gümüşhane sancağına bağlı Kelkit kazasına tabi Erzincan - Gümüşhane şosesi üzerindeki Köse'de vaki olduğunu ve bu taktilde benim en küçük bir dahlim olmadığını ve Erzincan eski Mutasarrıfı Memduh Bey'le Divan-ı Muhasebat mümeyyizi Macit Bey'in emriyle Necati Efendi ve Ahmet Rıza Bey'in yeğeni Sadi ve Erzurumlu bir zat tarafından icra edildiğini ve soruşturmasını kumandanına yazmadığı gibi benim dahi yazamayacağım gibi ve böyle bir şeye cesaret etmemiz halinde Mahmut Kamil Paşa'nın kahrına uğramamızın pek muhakkak olduğu idi ki ve kasabaya çocuk götür-

r lmediği gibi böyle bir vakanın meydana geldiğine dair malumatı olmadığını ve Mal Müdürünün intihar ettiği ve Ağustosta vekaleten gittiğim ve mutasarrıflığa inha olduğum o vakit tehcirin tamamen bittiği ve mal müdürünün Mahmut Kamil Paşa'nın emri tebliğ olunduktan sonra ailesi ile intihar ederek vefat ettiği ve Bayburt'ta erbabı zayiden başka kimse kalmadığı ve emvali metr kede katiyen bir suistimal bulunmadığı yolundadır. Köse'de taarruza uğrayan kafilenin Bayburt'un mu, yoksa Bayburt'tan ziyade Gümüşhane'ye münasebeti nedeniyle başka bir mahal-lin kafilesi mi olup olmadığı sorusuna verdiği cevap bunları bilmediği fa-kat her kafilenin az çok taarruza uğradığı şeklinde-dir.

 fadelerimi tasdiklen Baybur Ermeni ahalisini iki kafilde çıktıklarını ve kaza dahilinde bir vukuat olmadığını beyan ettikten sonra işitmeye dayalı olarak Köse'deki taarruzun Gümüşhane sancağına bağlı Kelkit kazasının Köse nahiyesinde meydana geldiğini söylüyorlar. Bilindiği  zere Köse mevkii Gümüşhane sancağı dahilinde ve Bayburt kazası sı-nırından 6 - 7 saat mesafede bulunan Kelkit Karahisar-ı şark  ve Erzincan- Gümüşhane caddeleri üzerinde ve Bayburt Erzincan yolunun ku-zey batısında 6 - 7 saatlik mesafede bulunur. şu hale göre ve Ziya Bey Bayburt tehcirinden bir müddet sonra memur olduğu Erzurum'un büyük bir kafilesi ile ve Bayburt - Pulur yolu ile Erzincan'a sevk etmiş ol-masına ve ileri sürdüğü taarruz hakkında bilgiyi şu sıralarda edinmiş ol-ması tabii bulunmasına göre sevkiyatın Pulur nahiye müdürünün nahi-yesini terk ile başka kazaya gidip ve kafileye tecavüz eylediğinden tu-tuklatarak Divan-ı Harb'e verdiğim olaydan ibaret olması icab eder ki benim mahalline resmi sorgu memurları getirterek kanunen gereken bütün işlemleri tamamen yapmış olduğum Divan-ı Harb'e verilen tahkikat evrakı ile Ziya Bey ve Jandarma Alay Kumandanı Adil Bey'in ifadeleriyle ispatlıdır. Benim her ne suretle olursa olsun küçük veya büyük bir me-selede dahlim olmuş veyahut gayri müslim kadınların ve erkeklerin hiç bir kafileyle birlikte gitmediğim halde iddiaları vechile velev bir kafileyle beraber bulunmuş olduğum farz-ı muhal olarak kabul olursa görevli ve yetkili olan gerek vali, ve gerekse jandarma alay kumandanı, benim na-hiye müdürü hakkında yapmış olduğum gibi bir ufak soruşturma olşun

yapmış olmamaları kaza dahilinde bir olayın meydana gelmediğini ve resmi ve insani görevlerimi tamamen yapmış olduğumu gösterir. Erzincan Mutasarrıfı Memduh Bey ile Macit Bey'in emriyle Necati ve Sadi Efendiler tarafından yapıldığı Ziya Bey tarafından beyan olunan taarruz bilgim dışındadır. Çünkü Necati Efendi vechile Bayburt'a gelmiş ve tanınmayıp techire müdahale etmek istediklerinden bahisle vilayete bilgi verip sormuş ve katiyen bir memur olarak tanınamaklığıma dair gelen cevap üzerine reddetmiş ve müdahale ettirilmeyerek Erzincan'a gitmiş ve sevkıyatın jandarma ve depo fertleriyle icra ettirilmiş olmasına göre – ki fırka kumandanı Mehmet Ali Bey tasdik etmektedir – bunlar tarafından kazanın dışında bir vakanın yapılmış olduğu kabul olunsan bile Bayburt'un merkez vilayetine bağlı bulunması ve Erzincan Mutasarrıfı ile bir münasebetinin bulunmadığı ve beyan olunan olayların Ziya Bey'in belirttiği gibi Erzincan Mutasarrıfının emri ile olduğu cihetle benimle herhangi bir ilgisinin olamayacağı tabiidir. Şu hale göre kazam dahilinde küçük bir olay olsun vaki olmadığı ortaya çıkmakla birlikte kaza dışında kazaya bağlı Pulur Müdürü Rüştü Efendi isimli bir kişinin resmi yerini terk ve kaza dışına Erzincan Livası dahiline gidip resmi görevini suistimal ederek kafileden bir miktar eşya – ki soruşturma evrakında bellidir – 200 lira kadar bir meblağı alıp gasbetmiş olduğunu öğrenmiş olmam üzerine tevkif ettirerek ait olduğu makamca gereken soruşturmayı yaptırıp Divan- Harb'e tevdi ve adı geçen meblağı geri alıp ilmühaber karşılığında mal kalemine teslim ettirmekliğim ve Erzurum kafilelerinin Tercan'dan geçirilmeyerek Bayburt'tan geçirilmesi en emin ve salim bir yol olduğu hususlarda Bayburt kazası dahilinde vukuat olmadığına delildir.

Erzincan'a teslim edildiği arz olunan bu kafileler için ilmühaber alınması meselesine gelince yüce başkanlıklarınca bilindiği üzere her türlü sevkıyat vesaire için bir mülkiye memuru yalnız kanun dairesinde bunları icra eder veya sevk emrini verir. Şekli ve sevk usulü tertibat alma ve muhafız tayin işlemleri ve diğer işlemleri yapma jandarma dairesine ait olduğu jandarma nizamnamesinin özel maddelerinde yazılıdır. Buna bilhassa jandarma ve askerliğe ait bu gibi işlere mülki memurlar-

Buna bilhassa jandarma ve askerliğe ait bu gibi işlere mülki memurlarca karışılmaması gereğine dair Nezaret-i Celile'nin bir çok emirleri vardır. Kafilelere memur olanların kimler olduğunu bilmediğim gibi ilmühaber aramak ve almak keyfiyeti benden çok jandarma dairesine ait keyfiyettir. Bana düşen vazife malumat vermektir. Binaenaleyh bendenizin jandarma dairesinin alıp saklaması gereken bir ilmühaberi o daireden talep etmeye yetkim olmayıp yalnız vazifem jandarma dairesinden vardıklarına dair bir resmi bilgi almaktan ibaret kalır. Jandarma dairesinin ilmühaberi almamış olduğunu ise bölük kumandanının ifadesinden öğrenmişimdir.

Tehcirden evvel ve sonra jandarma dairesince yeni erler ve ikmal erleri olarak yüzlerce defa askeri sevkıyat icra edildiği ne sevk evrakı ne de ilmühaber alınıp alınmadığı -bu vazife jandarma dairesine aittir- mülki memurları ilgilendirmemiştir. Maile intihar eden Mal Müdürü arzylediğim vecihle devr için tehcirden tehir edilmiş bir müddet sonra Mahmut Kamil Paşa'nın mülkiye memurlarını idam ile tehdit eden ihraç emrini jandarma dairesine havale etmekten başka bir kusurum olmadığı halde anılan emrin jandarma dairesinden kendisine tebliğden sonra intihar etmesi ve cihet-i adliyenin soruşturması ve mütarekeye kadar Bayburt'ta kalan Ermeni karısının ve Fırka Kumandanı Mehmet Ali ve Kaymakam Ziya Beylerin ifadeleriyle ispatlı iken bana yüklenemeyeceği ve anılan emri ben değil her kim olursa olsun aynı suretle ait olduğu dairelere havaleden başka çare bulunamayacağı ve kendi kendilerine işledikleri bir fiilden dolayı başkasının sorumlu tutulamayacağı tabiidir. Ben gerek Bayburt'ta gerek Ergani'de ve hatta Urfa'da tehcir meseleleri ile ilgili olup öğrenebildiğim olaylar hakkında soruşturma yaptırırdım ve Rüştü Efendi'yi Divan- Harb'e sevkle birlikte Ergani'de muhtelif oniki kıta, üç dört defa da diğerleri benim selefim zamanında soruşturma yapılmış, soruşturma evrakı 1 Ocak 331 ayında soruşturma yapmak üzere Ergani Madeni'ne gelen Bitlis eski valisi Mazhar Bey'in başkanlığındaki tehcir ve taktili soruşturma heyetine tevdi eylediğimi de ilave olarak arz ederim. Bilhassa o zaman da tehcirle az çok şaibedar olanların bu gibi meselerin soruşturulması ve emir verenlerin sorumluluğu yoluna gitme-

sine cesaret edemeyeceği pek tabi iken pek temiz olan bütün resmi iş-
lemlerime dayanarak insani ve vicdani vazifemi de bu suratle tekrar yeri-
ne getirmiş olduğum da arz edilir.

Emvali metruke bahsine gelince Bayburt'ta tehcir ile beraber Kadı
Efendinin başkanlığında emvali metruke komisyonunu teşkil ve işleri
tevdi etmiş olduğum cihetle katıyyen karışmadığım gibi en küçük bir su-
istimalimin olmadığı benden sonra gelen halefimin ve Fırka Kumandan-
larının şahadeti ile ispatlı olmakla beraber ben Balkan Harbinde maile
esarete uğramış ve elimde ne var ne yoksa hepsi Bulgarlar tarafından
yağma edilmiş ve İstanbul'a yalnız iki sandık çamaşır ve iki Arnavut ba-
vuluyla gelebildim. İstanbul'da nasıl ise 14 ay açıkta kalmış ve bir çok
sefalet çektikten sonra Bayburt'a tayin edilmiş ve bir iki yatak almaya
vakit bulamadan seferberliğin ilanı üzerine iki yataktan başka bir şey al-
mamıştım. Oradan ayrılışımda aynı eşya ile Ergani'ye gelmiş ve Erga-
ni'ye varmamdan 4 ay sonra Erzurum'un düşüşü ile ailemin hicreti icab
eylediğinde aynı eşya ile Şam'a gönderilmiş ve ancak üç sene sonra
Urfa'ya geldiğimde bir miktar eşya almayı başarmıştım. Haleb'in düşü-
şü ile ailem tekrar eşyasını İstanbul'a hicrete mecbur kaldığı ve ben mü-
tarekeden 6-7 ay sonra tutuklanarak azl ve İstanbul'a sevk edildiğim-
den mevcut bütün eşyam taşınmak üzere Urfa Jandarma Tabur Kuman-
danı Rıza ve Sanayi Müdürü Şükrü Beylere terk edilmiş ve onlar tarafın-
dan satılarak bana ancak üçyüz kûsur lira para gönderilmiştir. Bugün
Erenköy'ünde aylığı 4 lira kira ile sığındığım küçük ve kulübe gibi evde-
ki eşya ile birader ve hemşiremnden eşya olup aldığım bugün bir şeye
malik olmadığım ve büyük fakr-u zaruret içinde kıvranmakta bulundu-
ğum arzedilir ki, emvali metrukeye el uzatmış olanlardan olsaydım el-
bet ailemin geçimini temin değil belki terfi etmiş olurdum. Bundan baş-
ka harp sıralarında ticaret maskesi altında sahip olduğum resmi nüfuzu
kötüye kullanmış olsaydım bir çok nakite malik olacağım tabî idi. Bina-
enaleyh aralıksız ve azledilmeyerek 21 senelik memurluk hayatımda ifti-
harla arz eylerim ki namus ve doğruluğumla çalışmış ve yalnız her hami-
yetli ve namuslu bir memur gibi vatanımın selametini düşünmüş ve
onun için hayatımı göz ardı edercesine inatla gayret etmeyi düşünmüş

ve her ne tarz olursa olsun kötü hale tenezzül etmemişimdir. Balkan Harbi'nde iki ve bu Harb- ı Umumi'de iki ve bilhassa mütareke esnasında bir ki toplam nail olduğum beş nişanın bulunmasının(1) birer parlak delil teşkil ettiğini arz ve beyan ederim.

Ergani suçlamalarına gelince sırf bir insani fikir olarak sokaklarda sefalet halinde bulunan müslim ve gayri müslimlerin çocuklarının kurtarılması için Polis Dairesine toplattırılarak çeşitli yerlere dağıtılırken bendenize de verilen bir kızın hemşiresinin sonraları müstahdemim olan layık olmayan geçmiş halinden dolayı vilayetin emri ile diğer çocuklarla beraber resmi bir yatılı mektepten ibaret olan Darül Eytam gibi bir müesseseye verilmekten ibaret iken ve bu da hüsnüniyetten başka bir şeye yüklenemezken mühim bir ıstırap altında olarak muterem seleflerinizden Nazım Paşa başkanlığında ki Divan-ı Harb'de Trabzon tehcirinde şahitlik yapan Flomen'in evladü ayal sahibi, namusu ile iftihar eden bir mutasarrıf değil belki irfan seviyesi düşük bir adamın bile işleyemeyeceği bir cürmü utanmadan açıkça isnada kalkışması kendisinin ne terbiye ve seviyede bir hatun bulunduğunu gösterdiği gibi zabıttaki ifadesi incelendikte başkanlıkça bile ret ve kabul görmediği ve intikam alıcı bir fikir ile bir müslüman mutasarrıfın kötülüğünü bu suretle sergilenmesi ve aşağılanması maksadına dayandığı ortaya çıkar. Yoksa akli başında metin ahlak sahibi bir adamın işleyemeyeceği böyle bir fiilin işlenebilmesi için mutlak mecnun veyahut cinnete yakın bir hastalığa yakalanmak lazım gelir. Halbuki elhamdülillah aklım tam olup hasta değilim. Memuriyet hayatımın namuslu geçmiş olduğu ve bu tür fiillerle şaibedar olmadığım da belirlenip dinlenmiş olan bazı şahitlerin şahitlikleri ile ispatlıdır.

Ergani Madeni eski mutasarrıfı Nazmi ve Maden Mühendisi Abdullah Hüsrev Beylerin ifadeleri ve resmi kayıtlar ile belirlendiği üzere Ergani'de tehcir işleminin mayıs sonlarından temmuz başlarına kadar devam eyleyip selefim mutasarrıf Nazmi Bey'in zamanına tesadüf eylemediği ve benimde bu zamanda ne vekil ne de asil olarak bulunmadığım sabit olmasına ve binaenaleyh bahs olunan olayların bendenizle ilgisi

(1) Nişan ve taltif yazıları için bkz. Çankaya a.g.e. s. 387; Berkem, a.g.e. s. 62-63.

bulunmadığına göre bu konuda savunmayı ve açıklamaları gereksiz sayarım. Ancak benim katiiyen bulunmadığım bir yerde Ermenilerin bahsettikleri olayların bana isnad için ismimi bile zikretmek ve bunların failinin bizzat ben olduğum noktasında ısrar etmek şahitlik tertibi hususundaki intikamcı duygular ve hilelerin derecesini göstermektedir. Binaenaleyh bu önemli olayın bütün diğer şahitlere de şumulü bulunmak hasebiyle yüce dikkatlerinizden uzak tutulmamasını rica ederim. Şahit sıfatıyla dinlenen Agoni Markaryan ve Varsanik ile Arisyan Arakel ve Erfahi Arakel namlı kadınların ifadelerinde verilen üç gün müsadeden sonra eşya almaya mücade edilmeyerek yaya olarak çıkarıldıkları ve Hindi hanlarına götürüldükleri ve orada ve yolda jandarmaca eziyet çektikleri ve bir takım malları alındığı ve bunlardan iki kadın şahidin ifadesinden orada öldürme vaki olduğu ve sonra Pulur'a geldiklerinde bir kısmının güya nehirde boğuldukları ve bir kısmının kırlara götürülerek güya öldürüldükleri ve şahidin birinin ifadesinde Kasanta Köyüne diğerininki de Pulur Köyüne gitmeden evvel bir çok erkekleri dere içinde boğduklarını gördüklerini iki şahidinkini de Erzincan Nehri ve Kemah Boğazında nehere attıklarını ve öldürdükleri anlatıldığı gibi Pulur mevkii için tertip ettikleri olayı anlatırken de kendilerine verilen taşıma araçlarından ve bilhassa arabalardan bahsetmeleri ve mal ve eşyalarının gasb olduğu ve benim dahi beraberinde bulunduğumu ve bir kısmı beni gâh Hindi Hanlarına kadar kafile ile bulundurmaları ve diğerleri Pulur'a kadar gitmediğimi ve diğeri ise Erzincan Kasabasına ve Erzincan'dan sonra Kemah Boğazı'na kadar kendilerine güya eşlik ettiğimi ve öldürmelerin jandarmalar ve askerler tarafından ve iki kadın şahidin de çeteler tarafından yapıldığını söylemeleri ve çeteleri tarif ederken saydığı şahıslardan Dursun Efendi isminde birisinden bir alacak meselesinin hikaye edilmesi ve şahitlik yapan bir kadının güya olay yerine bir çeyrek mesafede fenalık için emir verdiğimi tarif eyledikten sonra her dördü de bendenizi teşhis eyledikleri ve Bayburt'ta iken tanıdıkları ve ismimin Nusreddin olduğunu söylemeleri dikkat çekicidir. Bayburt tehciri yukarıda arz olduğu üzere iki kafilede asker ve jandarmaların muhafazası altında verilmesi mümkün vasıtalarla icra ve kaza dahilinde ufak bir olay vuku bulmadığı

ve benim kasaba dışına gitmediğim için hiçbir kafilede bulunmadığım ispatlı belli iken şahide Agoni Markaryan'ın kasabadan vasitasız çıkarıldıklarını iddia eyledikleri ve Pulur'da arabadan yanlarına eşya namına bir şey almaya müsaade olunmadığını söylediği halde mallarının gasp olunmasından bahsetmesi de gariptir. Güya vukuunu iddia ettiği imha keyfiyeti evvel emirde Fırat'ta ve sonra ağız değiştirerek Pulur'da ve sonra Sadak'ta –ki Sadak Gümüşhane sancağına bağlıdır– ve bir kısmı dağlarda meydana gelmiştir. Halbuki Pulur'da Nehir namına bir şey yoktur. Sadak'tan geçen Gümüşhane deresi ise esasen menbaina yakın bir yer olmak itibarıyla küçük bir dere halindedir. İnsanın boğulması kabil değildir. Kadın benim, fenalık olduğunu beyan eylediği yerlerin hepsinde bulunduğumu iddia ediyor ve ta Kemah'a kadar gittiğimi söylüyor. Yukarıda arz eylediğim sebeplerden dolayı ismimi bile bilmediklerinden ve Bayburt hristiyan kadınlarının mahalli adet üzere müslümanlar gibi örtünmüş olup çarşı ve umumi yerlere çıkmadıklarına bu genç kadınların beni her daim geçtiğim hükümet dairesine giden umumi caddelerde göremeyeceklerine göre Bayburt'ta beni görmeleri ve teşhis etmeleri ihtimali katiyyen söz konusu değildir. Hele kadının tehcir olunduktan sonra ihtida ve intihar eden Mal Müdürünün ihtida ve intihar suretinden bahisle kızının Şükrü Efendi isminde birisiyle evlendiğini görmüş gibi söylemesi diğer ifadelerinin dahi ne derece hakikat dışı olduğunu ve tertip edilmiş ve intikam saikiyle söylendiğini göstermektedir.

Birbirlerine ezberlettikleri facialar zinciri meyanında güya bazı kişilerin boğulduklarını tarif ederlerken diğer şahidelerden Erfahi Markaryan'ın dereyi Bayburt Pulur yolu üzerinde Kasanta Köyü'nden evvel Adisyan Arakelin ise Pulur'a gelmeden, diğerinin de Sadak'ta olduğunu iddia etmeleri dikkat çekicidir. Bilindiği üzere Bayburt'tan ta Sadak Köyü'ne kadar yolda dere değil, ufak bir su bile yoktur. Anılan vaka nasıl meydana gelmiş olabiliyor? Adisyan Arakel ise benim yarım saat yahut bir çeyrek mesafeden boğmak ve öldürmek için emir verdiğimi iddia ediyor. Yarım veya bir çeyrek mesafede bir insanın sözleri nasıl işitilebiliyor? Varsanik ise aynı meseleyi güya yakın bir mahalda olmuş gibi gösteriyor ve çete başı Dursun Efendi'ye emrettiğimi söylüyor. Şu dört

şahide aynı kafilende oldukları halde imha yeri olarak tesbit etmek istedikleri yerlerin mevkiini olsun tayin edememeleri bir kısmının benim bir yere kadar diğerlerinin ta Kemah'a kadar kafileye eşlik ettiğimi iddia etmeleri ve Pulur'da değil, merkezde bile jandarma yüzbaşısı yok iken Pulur'da bir zabıt bulunduğunu söylemeleri ve bilhassa iki şahidenin pek genç olup, tehcir zamanında 13 - 14 yaşlarında oldukları anlaşıldığından bu kadar uzun bir macerayı hatırlamaları mümkün olamayacağından tümünün buraca tertip edildiği sırf milli ve siyasi intikam hisleriyle söylenmiş, olmamış bir takım yalan vakalardan ibaret olduğu meydandadır. Hele alacağı olduğunu söyleyen kadın ile kadının akrabasından olduğunu beyan eyleyen Varsanık'ın Dursun Efendi ve arkadaşları hakkında hayali çete suçlamasının sırf garazdan kaynaklandığı meydandadır. Dursun Efendi'ye malı teslim ettiğini söylüyor ve sonra Bayburt'a tekrar gelip evlendiğini ve 400 lira aldığını, malının daha ziyade kıymette olduğunu söylüyor ki vaki ise Laz Dursun'dan fazla para almadığından dolayı ona çete reisliğini yakıştırıyor ve benim ona emrettiğimi söylüyor demektir. Çete şu suretle hayali olduğu gibi benim dahi çete, jandarmalara emir vermek şöyle dursun Erzurum Jandarma Alay eski kumandanı Adil Bey'in Erzurum tehciri hakkında beyanlarında beni ilgilendiren bir cihet yoktur. Ancak devren Vali Tahsin Bey'in Bayburt'a gelip kaza dahilinde fenalık olduğundan bahisle durumu soruşturduğunu ve bilgileri gâh jandarma kumandanlığından aldığı jurnalden, gâh işitmeye dayalı olduğunu ve Nahiye Müdürünün o zaman tutuklanmış olduğunu ve Memduh Bey'in geldiğini ve kaza dahilinde bir vukuat olmadığını ve Nahiye Müdürünün hariç kazadaki meselesinden başka bir hal vaki olmadığını itirazım üzerine tasdik ile beraber bilgisinin işitmeye dayalı olduğunu ve geçtiği yolda olay geldiğine dair bir iz ve işaret görmediğini söyledi. Arz olunduğu üzere kazam dahilinde bir vaka olmamıştır. Madem ki bir vaka meydana gelmiş olduğuna işitmeye dayalı ya da jurnal ile olsun bilgi edinir edinmez görevli ve yetkili olması hasebiyle adı geçen valiye müracaat etmemesi ve jandarmalar hakkında soruşturma yapmamasına göre beyan ettiği taarruzun benim açıkladığım Nahiye Müdürü'nün meselesinden başka mesele olmadığı ve bu hususta be-

nim kanuni vazifeme hakkıyla yerine getirmiş olduğum ortadadır. Mutasarrıf Memduh Bey'in sabaha doğru geldiği ve iki-üç saat sonra vali ile beraber gittiği ve niçin geldiği ve ne konuştukları tarafımdan bilinmemekle beraber halefim Kaymakam Ziya Bey'de o esnada Bayburt'ta bulunmuş ve o da beraberce Erzincan'a gitmiş olduklarını ilaveten arz ederim.

Fırka kumandan vekili Mehmet Ali'nin ifadelerinde benim arz ettiğim dairesinde kafilelerin depo askeri ve jandarmalarla sevk olunduğu ve Necati'nin müdahalesine ve kafilə sevk ettiğine dair bilgisi olmadığını benim bir yere çıkmadığını ve tehcir hakkında kendisinin emir almadığını ve askeri kendi verdiğini ve bir miktarını depo kumandanı Binbaşı Bey'in bildiğini ve deponun köylerde kurulu bulunduğu ve kaza dahilinde vukuat olamadığı ve Pulur'da ufak bir meselenin meydana geldiğini işittiğini ve emvali metrukenin komisyon tarafında idare ve muhafaza eylendiğini ve birinci kafiləye askerin eşlik edip etmediğini hatırlamadığını söyledi. Arzulunduğu üzere kafileler, jandarmalar ve depo askeri muhafazasıyla sevk olunduklarına göre bütün kafilelere askerçe eşlik edildiği pek tabiidir. Adı geçenin birinci kafilə eşliğine asker verilip verilmediğinden habersiz olması söz konusu olamaz. Çünkü alınan asker jandarma dairesince, bittabi tertip olunan kafilelerde jandarma yokluğu nedeniyle verilmiştir.

مضافہ نامہ

[illegible]

**IV - NUSRET BEY'İN AİLESİNE
MAAŞ BAĞLANMASIYLA
İLGİLİ T.B.M.M. GÖRÜŞMELERİ**

8. - MAZBATALAR

2. Urfa mutasarrıfı sabıkı Nusrat Bey ailesine maaş tahsisine dair kanun lâyihası ve Kavanin ve Muvazenei Maliye Encümenleri mazbataları

REİS - Nusrat Bey ailesine maaş tahsisine dair lâyiha kanuniyenin müzakeresine geçiyoruz.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine
13.X.1336

Heyeti Vekilenin 7 teşrinievvel 1336 tarihli içtimasında kabul edilen kanun lâyihası rapten takdim kılınmakla ifayı muktezasını rica ederim efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

MADDE 1. - Tehcirden dolayı İstanbul'da Bayezit meydanında salben idam olunan Urfa mutasarrıfı sabıkı merhum Nusrat Beyin zevcesine ve üç çocuğuna hidematı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsisi Heyeti Vekilenin 22.IX.1336 tarihindeki içtimasında takarrür etmiştir.

7 Teşrinievvel 1336

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Müdafâai Milliye Vekili
İmzada bulunmamıştır

Dahiliye vekili namına
Dr. Adnan

Maliye Vekili
Ferit

Şeriye Vekili
Fehmi

Adliye Vekili Na.
Ahmet Muhtar

Hariciye V. V.
Ahmet Muhtar

Maarif Vekili
Dr. Rıza Nur

Nafia Vekili
Hastadır

Sihhiye Vekili
Dr. Adnan

İktisat Vekaleti Vekili
Mahmut Celal

Erkânı Har. Umum. R.
İsmet

Kavanini Maliye Encümeni mazbatası :

Tehcirden dolayı İstanbul'da Bayezit meydanında salben idam olunan Urfa mutasarrıfı sabıkı Nusrat Beyin zevcesine ve üç çocuğuna vatanıye tertibinden bin kuruş maaş tahsisi hakkındaki Heyeti Vekilenin 7 Teşrinievvel 1336 tarihli lâyihaî kanuniyesi Encümenimizce tetkik ve mütalâa olundu.

Lâyihaî mezkûre muvafık ve musip görülmekle kabûlü tensip kılınarak Muvazenei Maliye Encümenine tevdi olunur.

Reis Na. M. M.
Sinop
Mehmet Şevket
Aza
İzmit
Hamdi
Aza
Siirt

Katip
Saruhan
Reşat
Aza
Ertuğrul
Mustafa Kemal
Aza
Biga
Mehmet

Aza
İsparta
Mehmet Nadir
Aza
Bitlis
Yusuf Ziya

Büyük Millet Meclisi Celilesine

Dersaadet Divanı harbi örfisi kararıyle Bayezit meydanında salben idam olunan Urfa mutasarrıfı sabıkı Nusrat Beyin ailesine hidematı vatanıye tertibinden maaş itası hakkında Heyeti Vekilece tanzim olunan lâyihaî kanuniye mevaddı Encümenimizce de tasvip edilmiş ve bu noktai nazara binaen tanzim olunan lâyihaî kanuniye müsveddesi leffen arz ve takdim kılınmış olmakla keyfiyetin Heyeti Umumiyyeye arzı tezekkür olundu.

26 Teşrinisani 1336

Mu. M. En. Reisi
Ferit Recai
Aza
Maraş
Tahsin Durdu
Aza
Hakkâri
Mazhar Müfid

M. M.
Fuad

Kâtip
Mardin
Necib
Aza
Muş
Ahmet Hamdi
Aza
Erzurum
Asım

Lâ-yihai kanuniye müsveddesi

MADDE 1.- Dersaadet'te salben idam olunan Urfa mutasarrıfı sabıkı Nusrat Beyin zevcesiyle üç çocuğuna hidematı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsis olunmuştur.

MADDE 2.- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

MADDE 3.- İşbu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) - Bin beş yüzdür efendim.

TAHSİN B. (Aydın) - Zamaim de var mıdır?

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) - Bendeniz arzedeyim efendim. Hidematı vataniye tertibinden tahsis olunan maaş için evvelce Maliye Vekili bir lâ-yihai kanuniye vereceğini söylemişti, vermedi. Kendisinden sordum. Hidematı vataniye tertibinden tahsis olunan maaşın zamaimi maaşı aslinin nıfsından ibarettir. Yani bin beşyüz kuruş veriyorsak iki bin şu kadar bir şey verecekler. Onun için bu adam tehcir ve nakil mesailiyle güya alâkadar diye son zamanda mahfuzan İstanbul'a getirilmiş, Ferit Paşa Hükümetine suikastta bulunan diğer iki zatla beraber salbedilmiştir. Bunun ailesi sefalet içerisinde. Binaenaleyh Encümende bin beş yüz kuruş kabul etmiştik. Heyeti Celilenizden de bu suretle kabûlünü istirham eylerim. Bu, dört nefere tahsis edilmiştir ki, şayanı istiksar bir şey değildir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) - Beyler! Nusret Bey merhum bugün bu milletin ulu şehitlerindendir. Kendisinin bir çok mezayası vardır ve bir çok hizmetleri sebk etmiştir. Ahiren İstanbul'dan gelen bir arkadaşımın söylediği veçhile asılırken mâsum olduğunu söylemekle beraber, (ismetime, namusuma en büyük delil ailemi aç bırakıp gitmekliğimdir) demiş. Ahiren kendi ailesinden aldığım mektuplar pek sefil bulunduğundan bâ-histir. Uzun söylemekten feragatle aynen bu maddenin kabûlünü -müm-kün ise zammedelim- teklif ediyorum efendiler.

(Bu aile nerededir? sesleri)

MUSA KAZIM Ef. (Konya) - Efendim, bendeniz Nusrat Beyi bil-mem. Arkadaşlarım iyi bir adam diyorlar. Ben de tabii onu kabul ederim. Nusrat Bey vazifei vataniyesini ifa etmiştir.

Esasen her ferdi mükellefin vazifei mevduasını ifa etmesi umuru

vecibedendir. Umuru vecibesini ifa ettiğinden dolayı kimsenin ne bir minnet ne bir şükran istemeğe hakkı yoktur. (Gürültüler) (Devam sadaları) Nusrat Bey ailesi ve Nusrat Bey fevkâlede bir adam olabilir. Fakat Nusrat Beyi pek iyi tanıyan zevatın Nusrat Bey ailesine şahsen muavenet etmesi lâzımgelir. Vekâleti umumiyemiz, eytam ve eramile ait ve eytam ve eramile tahsis olunacak mebaliği, ne Nusrat Beyin ailesine ve ne de daha ondan yüksek, daha vatanperver bir adamın ailesine terketmeğe zannederim mezuniyetimiz yoktur. Ayali ve altı evlâdı cephelerde şehit olmuş dul kadınlar var, bunlara ne tahsis ettiniz? (Pek doğrudur sesleri) Ben aileler sayarım, dört, beş, altı oğlu muhtelif cephelerde terki hayat etmiş, bunların validelerinden vergi tahsil ediyorsunuz. Nusrat Bey iyi bir adam olabilir. Şuna buna bu kapıyı açtığınız gün bu hizmeti vataniye tertibinin kapısını kapayamıyacaksınız, bunun adedi milyonlara baliğ olacaktır. Şahsen muavenet edelim. Binaenaleyh kendi kesemize dokunalım rica ederim. Şehit ailelerine ne yaptık? Harpte bulunduğu zaman otuz kuruştan fazla ne verdik? Bir okka fasulya iki okka nohut mu verdik? Kasabalılar şeker aldığı halde kurada bulunan ailelere bir okka şeker tevz edildi mi? Halka doğru gidiyoruz.

Şahsan muavenet edelim. En yüksek muavenetleri kendimiz yapalım, vekâletimiz olmayan hususta, vesayetimiz olmayan hususatta hiç bir zaman karar vermeyelim. Zira bunun arkası kapanmıyacaktır. Bir metelik verilmesine tarftar değilim.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) - Efendim, encümen namına söyleyeceğim. Şimdi efendim, Efendi Hazretleri anlıyorum ki, yanlış telâkki ettiler.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) - Efendim, hizmeti vataniye başka, vazife başkadır. Şimdi Efendiler şüheda ailelerinden bahsettiler. Şüheda ailelerine malûmu âliniz Hükümet kanunu mahsusla maaş tahsis etmiştir. Onu az görüyorsanız zatı âliniz bir teklifte bulunursunuz, kabul ettirirsiniz. Sonra bu adam memurdur, esasen onun ailesine bermucibi kanun (Gürültüler). Müsaade buyurun, işte yanlışlık buradadır efendim. Yani bu zat memurdu. Ferit hükümeti bunu idam etti, malûmu âlileridir ki, idam edilen memurların ailelerine maaş tahsis etmezler. Binaenaleyh bu adam eceli tabiisiyle ölmemiştir. Zalim bir hükümet bunu idam etmiş-

tir. Bütün milletler fedakârlıklarını takdir eder, ailelerinin saadetini temin ederler. Yarı fedakârlık edecek bir adam bulamazsınız. Rica ederim, yanlış yola sapıyoruz. Kanunen zaten ailesine maaş tahsis etmek lâzımdır. Ferit hükümeti herifi idam ediyor ve ailesine maaş tahsis etmiyor. Binaenaleyh nasıl olur ki, (1500) kuruşu istiksar ediyorsunuz? Zaten 15-20 sene hizmeti olan bir adama kanunen bile okadar maaş tahsisi icabeder.

SALİH Ef. (Erzurum) - Efendim, bendeniz Nusret Beyin ailesine verilecek maaş hakkında kısa bir şeyi arz etmek istiyorum. Nusrat Bey memur ise hizmeti sabıkasına mahsuben tekaüdiyesi ya defaten veyahut usul ve kanun veçhile ailesine icabeden eytam maaşı verilir. Eğer ehli maaş değilse bu millet için fedakârlığı ihtiyar ettiğinden dolayı ailesine maaş tahsis etmek onları betaete sevk etmek demektir.

MUSTAFA Ef. - Kimsesi yoktur efendim.

SALİH Ef. (Devamla) - Kadın çorap dokur, kız dikiş diker.

TUNALI HİLMİ B. - Kızı yoktur. Üç oğlu vardır.

SALİH Ef. (Devamla) - Oğlu varsa millet onun oğlunu meccanen mektepte okutur. Bunlara eğer bu surette şehit ailesi diye bir şahsa iki şahsa maaş, para verilmesi iktiza ederse milletin binlerce şühedası vardır. Şunu arzedeyim ki, bu harbi umumide benim üç ailemi mahvettiler, itlâf ettiler. Bütün kalan eytam başımda dolaşıyor. Feda olsun, akrabam ve taalûkatım. Yeterki vatanım kurtulsun. Yani her ferde ayrı ayrı maaş vermek muvafık değildir. Binaenaleyh bütçemiz müsait değildir. Fakat bunları unutmak da kadirşinaslıktır. Bu adamların ailelerine eğer ehli maaş değilse mükâfat takdir olunarak bir defaya mahsus olmak üzere her birisine bir şey verilmelidir.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) - Emsali var, emsaline verdik.

SALİH Ef. (Devamla) - Onu teklif ediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) - Efendim, bendenizin anladığıma göre Nusrat Bey tehcir meselesinden dolayı idam edilmiş. Tehcir meselesinde bulunmuş diye maaş vermek siyaseten doğru değildir. Bunun tekaüt Kanunu mucibince eytamına maaş tahsis edilemez. Binaenaleyh bu zat müstesna olarak hizmeti vataniyede bulunmak dolayısıyla ailesi

maaş tahsisine müstahak ise idamı nazarı dikkate alınmıyarak bermuci-bi kanun alilesine maaş tahsisinin tahtı karara alınması daha muvafaktır zannederim.

TUNALI HİLMİ B. - Bendeniz Hoca Efendiden evvel söz istemiş-tim.

MUSA KAZIM Ef. (Konya) - Efendim, hizmeti vataniye diye tertip olunan bu teklifi kanununin bazı arkadaşlarımız... Eytam ve eramile maaş tahsisi bir kanuna müstenittir. Ona hiç kimse itiraz etmez. Fakat bu, hizmeti vataniye tertibinden fevkalâde bir maaş olarak geliyormuş, Binaenaleyh bu kapuyu açacak olursak kapayamayız. Halbuki hergün parasızlıktan bahsederiz.

MUSTAFA LUTFİ B. (Siverek) - Canım emsali vardır.

MUSA KAZIM Ef. (Devamla) - Emsali de doğru değildir. Nusrat Bey pek iyi bir adam olabilir. Binaenaleyh kanunu reddediyorum.

TUNALI HİLMİ (Bolu) - Arkadaşlar; evveleminde istilâhı resmisini tesbit edeyim. Ben bir neferim; düşman karşısında alelade kurşun atarken şehit olurum. Ben bir neferim. Canımı dişlerimin arasına alırım. Dikkat buyurunuz. Kumandana bir selam verir, paşa! ver bana bir bomba, gideceğim düşmanın cephaneliğini ateşleyeceğim, gideyim şehit olayım derim. Giderim, bombayı atarım, kendim de yanarım, cephaneyi de ateşlerim. Bu hizmeti vataniyedir. Şimdi bu fevkalâde bir vazifedir. Bir, iki, üç, beş, on defa bu gibi fedakârlıklar yapıyorum. Benim silsilei fedakârlığım hizmeti vataniyeden mâduttur. Yoksa alelade bir kaymakam gibi oturayım, yahut bir nefer gibi kurşun atayım, bu hizmeti vataniye değildir. Sırrı Beyin ulu şehitlerden addettiğim biraderinin maaşı vesilesiyle -Şimdi açıkça söylüyorum- bir taklifim vardı. Toptan kendilerine, o ulu şehidin bıraktığı evlatlara bin lira verilsin dedim. Hizmeti vataniye teklifinde bulunmadım. Çünkü Beyin merhum biraderleri kazaan şehit olmuşlardı. Nusrat Bey merhum, o ulu şehit gibi dişlerinin arasına sene-lerce hayatını, afiyetini alarak asılmış, büyüklüğünü göstermiştir. İkisi arasındaki farkı takdir buyurunuz. Hoca Efendi vicdanı âlinize arz ediyorum. (Gürültüler) müsaade buyurunuz. Arkadaşlar sırf noktai nazarımız bu iki esas üzerine olmalıdır. Vazifei âdiye nedir? Bunu tâyin ettik mi?

Nusrat Bey merhumun, bugün cebimde bulunan mektubumu postaya atmak üzereydim. Zavallıların mektuplarını okuyayım: Aç billâç olan ailesine, zavallının sokaklarda bulunan evlâtlarına terahhümen 1500 kuruşu çok görmeyiniz. Millet yine bunun emsaline musadif olacaktır.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) - Müsaade buyurunuz cevap vereceğim: Bendeniz Nusrat Beyin ailesine maaş tahsis edilmesin demedim. Nusrat Bey Mademki tehcir meselesinden dolayı alâkadardır ve hükmen idam edilmiştir. Biñaenaleyh Devletin siyaseti umumiyesini ihlâl eden bir şeydir (Gürültüler)

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) - Asıl onlara vereceğiz. Lânet olsun öyle siyasete, lânet olsun öyle siyasete.

REİS - Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. Müzakere kâfidir efendim. Takrirleri okutturacağım. Konya Mebusu Abdülhalim Efendinin takriri:

Riyaseti Celileye

Bu gibi hidematı vataniyede bulunanlara derece fedakâresine göre bir ikramiye itası hususunu teklif ederim.

25 kânunuevvel / Konya
Abdülhalim Çelebi

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) - Reis Bey encümen namına söyleyeceğim (Gürültüler).

REİS - Efendim, bu takriri nazarı mütalâaya alanlar el kaldırsın, kabul olunmadı. Maddeyi okuyunuz, Muvazenei Maliye Encümeninin maddesini okuyunuz.

MADDE 1. - Dersaadette salben idam olunan Urfa Mutasarrıfı Nusrat Beyin zevcesiyle üç çocuğuna hidematı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsis olunmuştur.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) - Bin beş yüzdür beyim.

REİS - Efendim, Heyeti Vekilenin teklifi bin, Kavanini Maliyenin teklifi, bin, Muvazenei Maliye Encümeninin teklifi bin dir. Burada bin beş yüz yoktur.

MADDE 2. - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır,
ÖMER LUTFİ B. (Amasya) - Tarihi idamından olmak lâzımgelir.

REİS - Tashihi kabul buyuranlar el kaldırsın. Maddeyi (Tarihi idamından tashih diye) edilmeksizin kabul edenler el kaldırsın. .

Efendim tâyini esami ile reyinize arz edeyim.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) - Evvelâ madde reye konsun. Efendim madde kabul olunmadan nasıl olur?

REİS - Efendim, madde kabul edildi. Tabii tâyini esami ile reyinize vazedeceğim, Tashihat vechile. Reyinizi istimal buyurunuz. (1)

BİR MEBUS - Efendim, bin mi, bin beş yüz mü?

REİS - Bin kuruştur. Tadihname de yoktur, efendiler ârâ tasnif edilinceye kadar on dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE

Açılma saati badezzeval : 2,25

REİS - Reisi Sani Celâlettin Arif B.

KATİPLER - Feyyaz Ali B. (Yozgad), Ata B. (Niğde)

REİS - Efendim, Nusrat Bey ailesine maaş tahsisi hakkında reyler toplanmış, (35) rey ret taraftarı, (64) kabul. Şu halde (64) rey ile kabul edilmiştir. (Alkışlar).

(1) Kanunun zapta geçmemiş olan üçüncü maddesi:

MADDE 3. - İşbu kanunun icrasına, Maliye Vekili memurdur.

Nusrat Beyin ailesine maaş tahsisi hakkındaki kanunu kabul edenler:

Refik B. Konya, Ragıp B. Kütahya, Cevdet B. Kütahya, Feyyaz Ali B. Yozgad, Zekai B. Adana, Vehbi B. Niğde, Esad Ef. Aydın, Hasan Fehmi B. Gümüşhane, Rüstem B. Oltu, Ahmet B. Yozgad, Abdullah Ef. Bolu, Mustafa Vasfi B. İzmit, Mazhar Müfit B. Hakkari, Yahya Galib B. Kırşehir, Atif B. Kayseri, Şükrü Ef. Karahisarı Sahip, Salahaddin B. İstanbul, Hüseyin Avni B. Kozan, Rüşdü B. Ergani, Nazım B. Tokad, Sabit B. Kayseri, Dr. Refik B. Bayazıt, Tahsin B. Aydın, Ömer Mümtaz B. Ankara, Neşet B. İstanbul, Sait B. Kangırı, Mahmut Said B. Muş, Kasım B. Muş, Rıza B. Yozgad, İsmail B. Erzurum, Osman Fevzi Ef. Erzincan, Rıza B. Muş, Mustafa Lûtfi B. Siverek, Tunalı Hilmi B. Bolu, Şakir B. Ankara, Hüsrev B. Trabzon, Nusrat Ef. Erzurum, Hakkı Paşa Niğde, Sırrı B. İzmit, Ali Ulvi B. Burdur, Ömer Lûtfi B. Amasya, Fikri B. Genç, Operatör Emin B. Bursa, Faik B. Cebelibereket, Rasim B. Cebelibereket, Hüseyin Hüsnü Ef. Isparta, Dr. Abidin B. Lazistân, Dr. Fuad B. Bolu, Mustafa Sabri Ef. Siird, İhsan B. Cebelibereket, Muhtar B. Mersin, Ahmet Hamdi B. Muş, Ata B. Niğde, Abdülhalim Çelebi Ef. Konya, Emin B. Eskişehir, Necib B. Ertuğrul, Sadık B. Ertuğrul, Ruşen B. Gümüşhane, Zamir B. Adana

Reddedenler

Ziya B. Sivas, Hasan Basri B. Karesi, Hacı Bekir Ef. Konya, Abdurrahman Lâmi Ef. Ayıntab, Derviş B. Mardin, Derviş B. Bitlis, Nuri B. Bolu, Abdülgani B. Siverek, Hilmi B. Ankara, Abdülhak Tevfik B. Dersim, Mustafa Kemal B. Ertuğrul, Zühtü B. Ergani, Asım B. Erzurum, Abdülgani B. Muş, Mustafa B. Karahisarı, Şarkî, Mustafa Hilmi B. Niğde, Tahir Ef. Kângırı, Vehbi Ef. Konya, Ziya B. Kângırı, Kâzım Hüsnü B. Konya, Dr. Suad B. Kastamonu, İsmail Remzi B. Isparta, Yasin B. Oltu, Hüseyin Avni B. Erzurum, Ali B. Amasya, Hüsnü B. Bitlis, Mehmet Nadir B. Isparta, Emir Paşa Sivas, Ömer Vehbi Ef. Konya, Mehmet B. Biga, Ziya Hurşid B. Lâzistan, Musa Kâzım Ef. Konya, Salih Ef. Siird, Hamdi B. Amasya, Mehmed Emin B. Ergani, Halil İbrahim B. İzmit, Süleyman Sırrı B. Yozgad.

**Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ailesine maaş
tahsisine dair kanun (1)**

*25 Kânunuevvel 1336 ve 14 Rebiülâhir 1339
(Ceridei resmîye ile neşrülânı : 11 Nisan 1337 - Sayı : 10)*

Kanun No : 80.

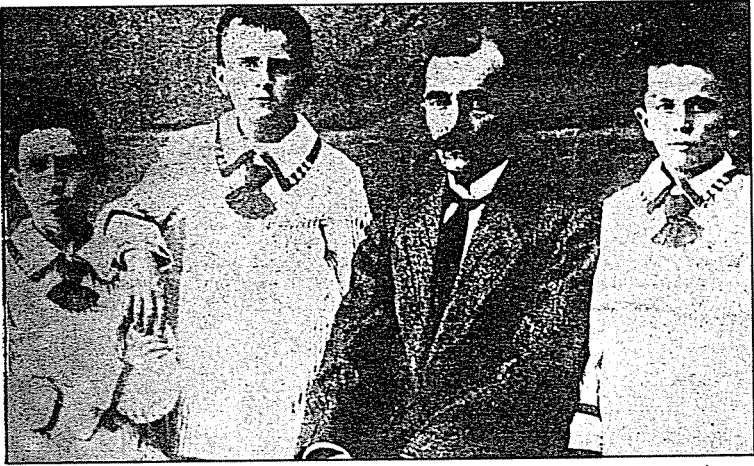
MADDE 1 - Dersaadette salben idam olunan Urfa Mutasarrıfı sabıkı Nusret Beyin zevcesile üç çocuğuna hidematı vatanıye tertibinden bin kuruş maaş tahsis olunmuştur.

MADDE 2 - İşbu kanun mumalleyhin tarihi idamından itibaren mer'iyülicradır.

MADDE 3 - İşbu kanunun icrasına Maliye vekili memurdur.

(1) Kanun layıhasının tevdii tarihi :	7 Teşrinievvel 1336
Müzakere tarihi :	25 Kanunuevvel 1336
Zabıt ceridesi :	Cilt - 7 Sahife - 5, 6, 7, 8, 9, 10

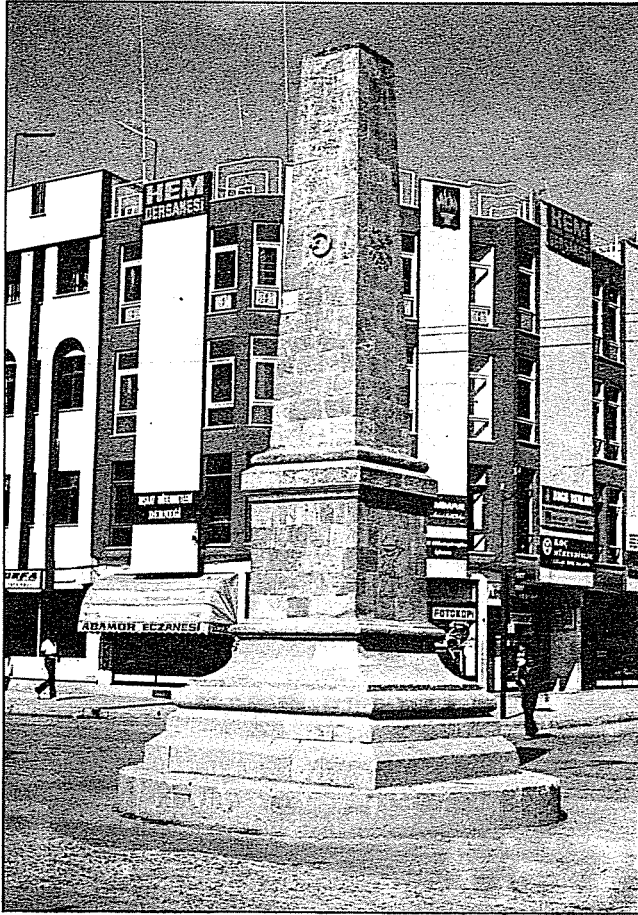
V - EKLER



Nusret Bey'in Urfa'da çocuklarıyla çektiymiş olduğu fotoğraf



Nusret Bey 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa (Sabis)
ve maiyeti ile Urfa Kalesi'nde.



(Fotoğraf : Cihat KÜRKÇÜOĞLU)

Anıtın kuzey cephe üst kitabesinde "Bu hacir samit değil /ik-
lil-i cihad-ı ekberdir" (1335); güney cephe üst kitabesinde ise
"Ca-yı cihada giden / Erlere nusret ola" (1334) yazıları yer almak-
ta, her iki cephenin alt kitabelerinde ise "Harî-ı Umumi / Şühedaya
Fatiha" (1330-1332) yazıları bulunmaktadır.



(Fotoğraf : Cihat KÜRKÇÜOĞLU)

Anıtın batı cephesindeki kitabede "Mustafa Kemal Paşa Caddesi" (1333) doğu cephesindeki kitabede "Kafkasya Yolu" (1333), güney cephesindeki kitabede "Hindistan Yolu" (1333) ve kuzey cephesindeki kitabede "Ankara Yolu" (1350) yazmaktadır. Ancak anıtın yapım tarihi hakkında çeşitli tarihler verilmiştir. Sözelimi **Urfa Gazetesi**'nde 1332 tarihi (Urfa Gazetesi 11.4.1926 s.3); **Urfa Salnamesi**'nde ise 1334 tarihi verilmektedir (Urfa Salnamesi-1927 s.136-137)

مردم به خاطر دوائی و دواغی
سختی و تنگی که در آن

- 69 -

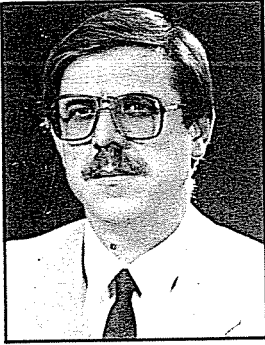
KAYNAKLAR

- Akalın, Müslüm : **Ali Saip ve Kurtuluş Savaşımız.** Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını. 1986
- Akşin, Sina : **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele.** İstanbul, 1983.
- Ali Rıza : **Urfa Mücahededesi.** Sinop 1343 Hicri
- Atay, F. Rifki : **Çankaya.** İstanbul, 1969.
- Baslu, Şevki : **Harb-ı Umumide Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak.** İstanbul, 1340
- Belen, Fahri : **Türk Kurtuluş Savaşı.** Ankara 1983.
- Berkem, S. Sami : **Unutulmuş Günler.** İstanbul 1960.
- Borak, Sadi : **İktidar Kotuğundan İdam Sehпасına.** İstanbul 1964.
- Çankaya, M. Ali : **Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi** Ankara 1966.
- Çelik, İ. Halil : **Şehit Nusret Bey'in Dramı.** 11 Nisan Gazetesi 11.4.1981.
- Deliorman, Altan : **Türklerle Karşı Ermeni Komitecileri.** İstanbul 1975.
- Emiroğlu, Cevdet : **Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in Bugüne Kadar Yayınlanmamış Bir Mektubu.** Yeni Urfa Gazetesi 11.4.1965
- : **Ermeni Komitecilerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi.** Ankara 1983.
- Erdeha, Kamil : **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler.** İstanbul 1975.
- Göztepe, T. Mümtaz : **Sultan Vahidettin Gurbet Cehenneminde** İs-

- tanbul 1968.
- İnan, Afet : **Halil Menteşe'nin Anıları.** İstanbul 1986.
- İnan, Afet : **Urfa'da 1917'de Yapılmış M. Kemal Paşa Anıt Çeşmesi ve 50. Yılda Kemal Atatürk Anıtı.** 1973. Ankara 1975.
- Jaeschke, Gotthard : **Kurtuluş Savaşıyla İlgili İngiliz Belgeleri.** Ankara 1971.
- Jaeschke, Goothard : **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi.** Ankara 1970. C.1.
- Kandemir : **Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey Nasıl Asılmıştı.** Tarih Hazinesi. Haziran 1951. Sayı : 11
- Kandemir : **Boğazlıyan Kaymakamı Nasıl Asıldı?** Tarih Hazinesi. Temmuz 1951 Sayı : 12
- Karabekir, Kâzım : **İstiklâl Harbimiz.** İstanbul 1990.
- Kürkçüoğlu, Cihat : **Türkiye'de Mustafa Kemal Adına Dikilmiş İlk Anıt.** 11 Nisan Gazetesi. Urfa 11.4.1981
- Kürkçüoğlu, Cihat : **Harb-ı Umumi Şehitleri Abidesi.** Kurtuluşu-muz. Ş.Urfa Belediyesi Yayını. Ş.Urfa. 1984.
- Mumcu, Uğur : **Kürt İslâm Ayaklanması.** Ankara. 1991.
- Sabis, A. İhsan : **Harp Hatıralarım.** C. V. İstanbul 1951.
- Sarihan, Zeki : **Kurtuluş Savaşı Günlüğü.** C. I-III. Ankara 1982-1986
- Soysal, İlhami : **150'likler.** İstanbul. 1985.
- Şimşir, Bilal : **Malta Sürgünleri** Ankara. 1985.
- Tanyeli, A. Hamdi : **Meşhur Bekirağa ve Bölüğü** Tarih Hazinesi. Ocak 1951 Sayı : 4.
- Tansu, S. Nafiz : **İki Devrin Perde Arkası.** İstanbul. 1969.
- Tepeyran, E. Hazım : **Zalimane Bir İdam Hükümü.** İstanbul. 1946.
- Tunaya, T. Zafer : **Türkiye'de Siyasi Partiler.** İstanbul. 1984.
- Türkgeldi, A. Fuat : **Görüp İşittiklerim.** Ankara. 1987.
- Yıldız, Hasan : **Sevr - Musul - Lozan Üçgeninde Kürdistan.** İstanbul. 1991.

ŞURKAV YAYINLARI

1. Hz. İbrahim Konulu Yeni Besteler
Haz. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Yayınlandı
2. Şehit Nusret Bey'in Savunması
Müslüm AKALIN
Yayınlandı
3. Hz. İbrahim (A.S.)'i Anma Şanlıurfa
1. Kültür ve Sanat Haftası Faaliyetleri
Haz. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Yayınlanacak
4. Tenekeci Mahmut GÜZELGÖZ
Haz. Abuzer AKBIYIK
Yayınlanacak
5. Hattat Behçet Arabi Hayatı ve Eserleri
Haz. Cihat KÜRKÇÜOĞLU
Yayınlanacak



1955 yılında Urfa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Urfa'da yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1975 yılında bitirdi. Urfa tarihi ve özellikle Urfa'nın kurtuluş tarihiyle ilgili çeşitli yazıları ve makaleleri dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır. "Millî Mücadele'de Urfa" adlı bir kitabı 1985 yılında basılmıştır.

ISBN: 975-7394-01-07